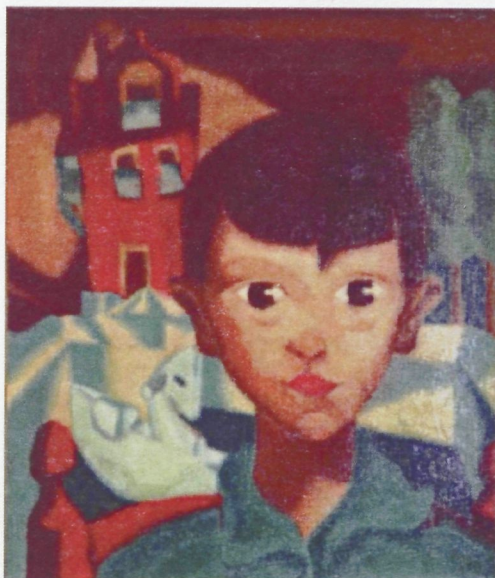

del/ Gelderland
Bibliotheek

T 4805

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst—Epe—Oene—Vaassen

Nummer 157
www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961

Nr. 157 – juni 2006

Redactie: D. Hamer, L. van den Bremen-Jonker,
H. Tijman-Logtenberg

Redactieadres: D. Hamer, Jagtlustweg 9, 8162 NJ Epe
redactie@ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'.

De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen

Postadres Ampt Epe: Postbus 114, 8170 AC Vaassen

Bestuur:

Voorzitter: E. de Jonge, tel. (0578) 66 22 08
voorzitter@ampt-epe.nl

Secretaris: H. Stakenburg, tel. (0578) 64 19 12;
secretaris@ampt-epe.nl

Penningmeester/
ledenbeheer: M.L. Endendijk, tel. (0578) 61 30 78
penningmeester@ampt-epe.nl

PR / website W.J. van 't Einde, tel. (0578) 57 65 51
pr@ampt-epe.nl, webmaster@ampt-epe.nl

Leden: D. Hamer, H. Kloezeman, C. Schut

Lidmaatschap: 11,50 euro per jaar

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N.-nr. 1383-2026

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van 'Ampt Epe'.

Bij de voorlaat:

Een schilderij van Hugo Landheer (zie artikel op blz. 51)

Een terug- en een vooruitblik

Van de voorzitter

Op de ledenvergadering in Oene werd het voorstel tot contributieverhoging unaniem aangenomen, wat door het bestuur als een teken van vertrouwen wordt gezien. Ook werden de drie aftredende bestuursleden zonder tegenstemmen herkozen.

De rest van de avond hebben de aanwezigen genoten van de lezing van mevrouw E. Tetterode Ravestein over klederdrachten op de Noord-Veluwe. De dia's die zij vertoonde - met dank aan medelid E. van den Ende - gaven goed weer hoe de kleding zo'n 100 jaar geleden eruit zag.

Deze maand is een excursie naar de Oosterhof gepland. En net als vorig jaar zit het weer niet echt mee, maar toch hoop ik dat velen zullen genieten van dit geweldige stukje Vaassen. De gebouwen die bezocht worden, staan op de Rijksmonumentenlijst. Maar er is een open plek naast het voormalige zusterhuis, thans Pension Via Quidam, waarop een bijzondere bestemming rust, wat betekent dat bouwplannen een nauwkeurige toetsing moeten ondergaan. Juist deze week was in de krant te lezen dat er een bouwplan is voor dit plekje.

Ik vertrouw erop dat de Stichting Behoud - eventueel in samenwerking met het Erfgoedplatform - dit in de gaten houdt.

Na de zomer volgt een lezingencyclus in 'De Cannenburgh', een excursie naar het gemaal 'De Veluwe' en een filmavond in Emst. Ik hoop dat ik velen van u zal treffen.

Evert de Jonge
voorzitter@ampt-epe.nl

N.B.: Dit item in ons blad wordt ongeveer een maand voor het verschijnen geschreven en is daarom nooit geheel actueel!

Mededelingen

Aftreden Ard Westerink

Wegens gezondheidsredenen heeft Ard zijn bestuursfunctie neergelegd. Op 20 april jl. nam het bestuur afscheid van hem, waarbij de hoop werd uitgesproken dat de zware ingreep die hem wacht, succesvol verloopt.

Lezingencyclus in kasteel 'De Cannenburgh'

Op de woensdagavonden in september 2006 wordt in kasteel 'De Cannenburgh' een lezingencyclus gehouden. Aanvang: 20.00 uur. Prijs € 5,00 p.p. Passe-partout voor vier lezingen bedraagt € 17,50 p.p., inclusief kopje koffie of thee voor aanvang. **Kaarten** zijn vanaf 16 juli a.s. verkrijgbaar aan de kassa van het kasteel tijdens de openstelling (dinsdag t/m donderdag van 10.00 tot 16.00 uur en op zaterdag en zondag van 13.00 tot 16.00 uur. Tel. 0578 - 571 292 (werkdagen, behalve maandag, tussen 9.00 en 13.00 uur). Wij raden u aan, de kaarten vooraf te kopen in verband met de te verwachten belangstelling.

Woensdag 6 september:

Prof. dr. J.C. Bierens de Haan, hoofd Kastelen en Collecties, Geldersch Landschap/Geldersche Kasteelen (GL/GK):
Instandhouding en restauratie Huizen en Tuinen op de Veluwe

Woensdag 13 september:

Drs. R.M. Kemperink, voorzitter Historische Vereniging Felua:
De bewoners van de 'adellijke' huizen op de Veluwe tot het eind van de 18^e eeuw

Woensdag 20 september:

Drs. J. Jas, conservator GL/GK:
Kasteel 'De Cannenburgh' en zijn bewoners

Woensdag 27 september:

Dhr. K. Dansen, medewerker Communicatie en Marketing GL/GK:
Zo mooi is de Veluwe nog!

Mailservice

Wie ook via de mail op de hoogte wil blijven van laatste nieuwtjes, kan dat opgeven via: wim@vanteinde.nl

Agenda 2006

September: Lezingencyclus in 'De Cannenburgh'

7 oktober: Lezing **Waterschapsgeschiedenis Veluwe**, met aansluitend een *eenmalige* excursie per bus langs enkele specifieke waterwerken

7 november: Filmavond met beelden uit onze dorpen, o.l.v. Henk Kloezeman, in dorpshuis 'De Hezenbrink', Ds. Van Rhijnstraat te Emst, aanvang 20.00 uur

PROGRAMMA

EXCURSIE 7 oktober 2006 (vanuit Oene)

Vanaf 13.30 uur bent u welkom in zaal Post, bij de N.H.-kerk van Oene. Omstreeks 14.00 uur wordt een korte inleiding verzorgd over de geschiedenis van het voormalige dijkgraafambt en polderdistrict Veluwe en de waterhuishouding door de eeuwen heen.

Om 14.30 uur vertrekken we per bus langs enkele specifieke waterbouwkundige werken (o.a. het sluisje van Nijbroek) en plaatsen die cruciaal waren in de waterbeheersing, met als hoogtepunt een bezoek aan het voormalige gemaal Pouwel Bakhuis en het huidige gemaal Veluwe.

Omstreeks 16.30/17.00 uur zijn we terug in zaal Post, waarna een aperitief wordt aangeboden.

De kosten bedragen 5,00 euro voor leden van Ampt Epe en hun gezinsleden, alsmede voor leden van de zusterverenigingen (incl. koffie/thee, aperitief en busvervoer). Niet-leden betalen 6,50 euro per persoon. Voor deelname kunt u zich (voor 1-10-2006) als volgt aanmelden: schriftelijk (via de postbus), per telefoon (bij de voorzitter: 0578-662208) of via e-mail (voorzitter@ampt-epe.nl)

Nieuwe leden sinds 1-1-2006

Hartelijk welkom!

A. Berkhoff, Epe; A.J.J. Biesterbosch, Vaassen; P. Boons, Welsum; D. Boonstra, Heerde; H.J. Bos, Vaassen; L. van den Bremen, Epe; J. Brendeke, Oene; J.J.M. van Bussel, Epe; H.L. Dalhuisen, Epe; W.J. van Eelen, Epe; J. van 't Einde, Vaassen; Mw C.L.M. Engels, Oene; H. Hennephof, Nieuw-Zeeland; J. van Huffelen, Emst; J. Jonker, Epe; G.F. Kasteel, Amsterdam; D. van Meulen, Epe; Monumentenzorg, Afd. Doc./Bibl., Zeist; Mw H. Mosterd-van Essen, Epe; G.C. Neesman, Emst; F. Oldenhof, Epe; J. Polman, Vaassen; J.G. Ravenek, Epe; D. Snieder, Esch; G. Tessemaker, Olst; W. van Westerveld, Vaassen

*Destijds het
pand van
Hullegie (hoek
Dorpsstraat /
Jan Mulder-
straat) te Vaas-
sen*

*Foto-archief:
Henk Kloezeman*

Vossenbroek en Den Esschert

Aanpak van wateroverlast wordt grensconflict

*D. Snieder*²

1. INLEIDING

In het boek 'Veldnamen en oude boerderijnamen in de gemeente Epe' plaatst auteur Otten (2002) op pagina 91 een kaart uit 1640 van het Vossenbroek en het oostelijk daarvan gelegen gebied tussen Griff en Nieuwe Wetering. De originele kaart is, met verduidelijkende onderschriften, 32 bij 42 cm groot. Zij is in kleur uitgevoerd.² Tot mijn verrassing bleek van precies hetzelfde gebied ook al in 1634 een soortgelijke, iets schetsmatiger, iets minder kleurige kaart gemaakt te zijn. De kaart uit 1640 glorieert in het hart van 'Ampt Epe' nummer 154. Beide kaarten van de hand van landmeter Nicolaes Geelkerk/van Geelekerken blijken te behoren tot de processtukken van een aantal sterk met elkaar verweven civiele rechtszaken uit die periode. Ik zal o.a. beredeneren dat de schoonheid van beide kaarten best wel eens bedrieglijk zou kunnen zijn.

Een speurtocht in o.a. het Rijksarchief Gelderland te Arnhem en het Nationaal Archief in Den Haag leverde geen andere kaart of schets op uit de 17^e of 18^e eeuw waarop Den Esschert/Essers Erve was aangegeven. Om deze en andere redenen werd besloten de twee dossiers van die civiele rechtszaken volledig door te nemen. Beoogd werd met de informatie uit beide stokoude dossiers o.a. de toenmalige fysisch-geografische en topografische situatie bij Den Esschert, zo enigszins mogelijk, nader te leren kennen c.q. zichtbaarder te maken.

Tot mijn stomme verbazing publiceerde E. de Jonge, juist op het moment dat het manuscript van mijn artikel drukkbaar was, zijn eerste artikel over hetzelfde gebied in dezelfde periode (zie 'Ampt Epe' nummer 153; hier verder I genoemd).

Zonder ook maar iets van elkaar te weten of te vermoeden, hadden wij beiden ons verdiept in dezelfde dossiers: De Jonge om ruoer in beeld te brengen, ik dus om de toenmalige landschappe-

lijke inrichting -zichtbaar en eventueel onzichtbaar- waar mogelijk te achterhalen.

O.a. om onnodige overlap te voorkomen heb ik mijn oorspronkelijke versie aangepast. Het resultaat ligt voor u.

Vergelijking van beide artikelen leert dat ik het stramien van De Jonges twee eerste artikelen heb overgenomen. Op een aantal plekken/onderdelen presenteer ik meer en/of andere details. Verbanden worden daarmee soms uitgediept of anders gelegd. Kortom, ik schrijf dus deels een aanvullend verhaal en deels natuurlijk een ander verhaal.

2. INFORMATIE UIT HET EERSTE/OUDESTE DOSSIER³

2.1 Aanloop

De hoofdrolspelers in de eerste rechtszaak zijn terug te vinden in het artikel 'Steenbergen uit Zuidwolde. Tak te Vaassen op de Veluwe' (Meesters, 1985).⁴ Het zijn de broers Wijer en Roloff van Steenbergen. Wijer is koperslager en bewoont de Griftse (koper) molens te Vaassen (Hagens, 1998).⁵ Samen met neef Jan en Hendrick Proijt, de man van nicht Janneken, en de verder niet traceerbare Roloff Jansen is het kwintet de eisende, dan wel verzoekende partij. In toenmalig jargon *Impetranten* of kortweg *Impten* genoemd. Hier verder aangeduid met 'Steenbergen'.

Broer Marten is hun advocaat. Deze is o.a. eigenaar van het goed *De Havercamp en is omtrent voor de helfte den eijgendom van het Vossenbroeck an sich hebbende*. In ongeveer de laatste regel van het dossier van een aantal vervolgrechtszaken (zie hoofdstuk 4) duikt ook nog even broer Wolter op.

Het geslacht Steenbergen stamt door bastaardij af van de graven van Gelre, vermoedelijk van Reinald I.⁶ Genoemde heren hebben voldoende connecties en relaties -en geldmiddelen- om bijvoorbeeld in augustus 1634 de landmeter van Gelre, overheidsdienaar Van Geelekerken, voor hun karretje te spannen door hem (op hun kosten) de eerdergenoemde eerste kaart van het gebied te laten maken en een gunstige verklaring te laten opstellen (I, 32).

Aangenomen mag daarom worden dat deze heren gewoon waren hun zin te krijgen. En anders waren ze wel bereid die af te dwingen: inderdaad zijn over de periode 1630-1650 in het R.A.G. nog meer civiele dossiers te vinden, waarin Steenbergen als eiser zaken probeert af te dwingen.

Huidige kaart van het Vossenbroek en de Esschert

Deze hoofdrolspelers verzoeken aan de Rekenkamer te Arnhem dat Steenbergens verclaert sal worden onder door die Griff en griffdijck een comme van bijnnen omtrent een halliff voit wijtt (= ses duem int viercant) te moghen leggen (mits nemende tot haren laste vier tree Griffdijck daer die selve doorgelecht sal worden) voorts te moghen graven door het gemeinne **esserts** veltgen (ook genoemd: der **Lantschaps** Heetvelt, en: gemeenen heeren Esser vares/vareltse veltgen; en dus niet door het Hinckelsche varen velt) een tochtgrave bijs in die nieuwe Weteringhe, om daer door in die selve haer overhensijghe regenwater vant Vossenbroick (omtrent veertich mergen groot) bij droghe ofte leghe Weteringhe aff te tappen off aff te leijen, mits conditie dat die selve comme sall toegelaten ofte toegedaen worden bij hoege Weteringhe, ofte wanneer die selve te minsten soude kunnen schade doen, presentieren die Steenbergens daer voor met den ancleven van die to stellen genochsame cautie. Twelck seer gevuchgelijck kan geschien sonder schade ofte preiudici (=nadeel) van ijemants.

Terzijde: wie weet mij te vertellen wat een vares, varen of vareltse veldje is?

Die van de Reeckeninge in Gelderlant geven op 12-02-1633 toestemming. Hetzelfde verzoek komt tegelijkertijd blijkbaar ook op

de agenda van een ander bestuurscollege van Gelre. Want via een brief van het Gelderse Hof/Hove te Arnhem aan de schulten van Heerde(!), Epe en Oen wordt Steenbergens verzoek in de maanden april en mei publiek gemaakt in *de kerspelen Nijebroeck, Heerde, Oene ende Eepe*. Dit kan bijna niet anders uitgelegd worden dan dat het tweede college van oordeel was dat aan de uitvoering van het lokale plan regionale bijeffecten zouden kunnen kleven.

Om in dat licht in 2006 simpelweg te verklaren dat *men in Emst geld wilde zien* (I, 31), is dan wel erg kort door de bocht.

2.2 Memoriën

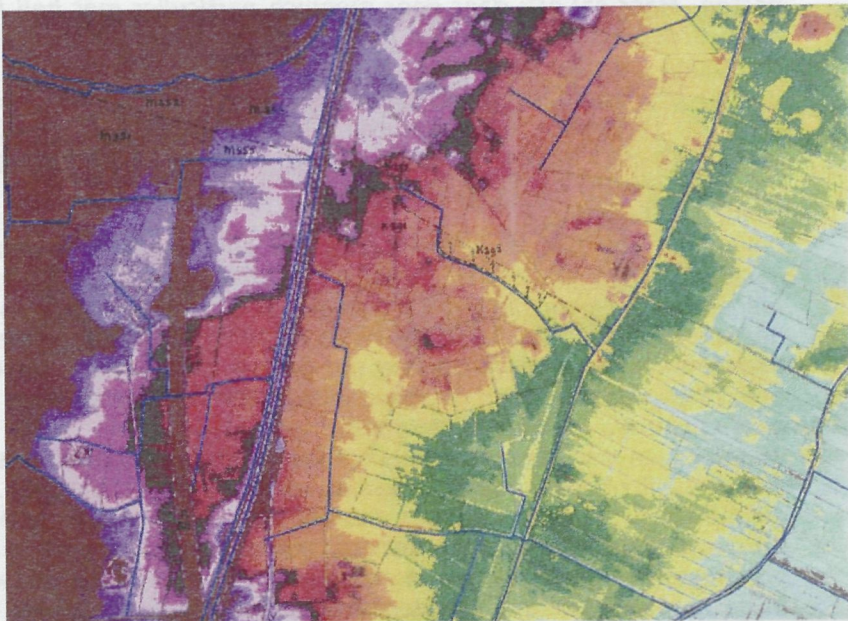
In het verlengde van deze inspraakmogelijkheid spreken drie groepen geërfden en/of geïnteresseerden af om met alle hun ter beschikking staande *rechtsmiddelen* de uitvoering van de plannen van Steenbergens te *stojten*, dan wel *te weeren en te keeren*. Men koos zich dus een vorm van geschillenbeslechting waarbij emoties afgeleid en gekanaliseerd werden/worden in de formaliteiten, procedures en rituelen van een civiele rechtszaak. In dat licht is zonder nadere toelichting of bronvermelding de opmerking van De Jonge dat *het protest te emotioneel was geweest* (I, 32) onbegrijpelijk.

In de inhoud van de processtukken heb ik evenmin aanwijzingen kunnen vinden dat *men in Emst geld wilde zien* of dat *het protest te emotioneel was geweest*. Met deze opmerkingen doet De Jonge daarom naar mijn mening geen recht aan het handelen van de toenmalige omwonenden. Ik kom hier in hoofdstuk 4 op terug.

Uiteindelijk wordt de procespartijen opgedragen hun overwegingen, stellingen en argumenten *tot nader ondersouckinge* schriftelijk aan het Hof te doen toekomen.

Steenbergen dient zijn globale positiebepaling -memorie genoemd- op 05-11-1634 in. De eerdergenoemde kaart van 1634 behoort tot de overgegeven processtukken. De landmeter schat daarin het Vossenbroek *tusschen 45 oft 50 morgen leechlant*.

De globale kaart van 1634 geeft ons weinig aanknopingspunten om het Vossenbroek (of het deel waar het hierom gaat) in het huidige landschap precies te traceren. Een sober zwart-wit kaartje van omstreeks 1648 (zie Ampt Epe 155, pag. 59 = III, 59)⁷ geeft die aanknopingspunten wel. Samen met het kadastrale minuutplan uit 1832 en een moderne hoogtekaart van het gebied is die 35 à 40 ha in het huidige gebied als volgt af te bakenen: als be-

Kaart van het Vossenbroek en De Esschert met hoogte in kleuren

— A-waterringen (04/00)
 — Bebouwing

□ Percelen

Maaiveldhoogte (cm +NAP)

200 - 225

225 - 250

250 - 275

275 - 300

300 - 325

325 - 350

350 - 375

375 - 400

400 - 425

425 - 450

450 - 475

475 - 500

500 - 525

525 - 550

550 - 575

575 - 600

600 - 625

No Data

No Data

Waterschapsgrens

ginpunt kunnen we een punt nemen er-
 gens bij of tussen de huidige boerderijen
 Vossenbergweg 9 en 11; daar net-wel of
 net-niet onder de A50 zou ik namelijk de
 vroegere boerderij Hasseler zoeken; op het
 kaartje uit 1648 'hofstede van 't Vossen'
 geheten. Zie echter ook het onderschrift in
 III, 59. Vandaar pal oostwaarts naar de
 Grift. Deze stroomopwaarts volgen tot
 even voor de Schobbertsbrug. Vandaar
 westwaarts en daarna noordwaarts, de
 +6,0 m NAP-hoogtelijn volgend, terug naar
 het beginpunt.

Natuurlijk wordt in de memorie gesteld dat
 de aanleg van de kom zal *strecken tot
 avancement van des heren thinden en im-*

posten. Maer sal ock daer door mennich particulier met hoij kunnen worden versien ende des toe beter bijsten op die hochte onderhouden om haer hoeghe landen -met mest- te begunstigen.

In zijn overwegingen en argumenten grijpt Steenbergen verder terug op zinsneden in de dijkbrief van hertog Eduwart uit 1370, o.a. meldende: *indien eenijghe landen leijgraven ofte watergangen behoeffden, sal sulix geschien ten minsten schade ende ten naisten weteringhe.*

Bovendien zou het zo geweest zijn dat *sijn Furstelijcke genade hochloffelijcken memorien* (toentertijd) *heeft nijet gewilt noch toegelaten dat door die Griff gravinghe souden gebeneficiert worden die landerijen tusschen die Weteringhe ende Griff liggende tot nadeel van die landerijen boven die Griff liggende* (zoals bijvoorbeeld het Vossenbroek) *die bevoren onbeswardt en nu door het graven van die Griff beswart sijnde.*

Steenbergen zegt hier dus met zoveel woorden dat het graven van de Griff plaatsvond na de aanleg van de Nieuwe Wetering. De geïnteresseerden/omwonenden beweren later even zelfverzekerd precies het tegendeel. Steenbergen beredeneert aldus dat water van hogere gebieden door het sterke verval altijd al terecht kwam in de Nieuwe Wetering, om verder afgevoerd te worden. Het was dus altijd al 'eigen' water van de geërfdn in de buurt van die wetering. Steenbergen gaat daarbij zelfs zover te stellen dat eerst door het graven van de Griff het Vossenbroek moerassig is geworden.

Overigens schippert Steenbergen nogal: enerzijds gaat het -ter geruststelling?- slechts om *eenijch* overtollig regenwater *twelck sij door die gemelte Griff niet connen uytlossen*, en om een *kleinne waterleijdonghe* (aan de bovenrand slechts een halve meter breed, onderin 30 cm) die natuurlijk *gheen veranderinghe kan geven in de waterstand van een weteringhe van omtrent 24 voit breidt* (= ongeveer 6,5 meter). Terzijde zij opgemerkt, dat dat opmerkelijk genoeg nu nog exact de breedte van de huidige Nieuwe Wetering is. Anderzijds moest hij natuurlijk zijn wateroverlast in het Vossenbroek en de voorgestane aanpak daarvan aldus niet wegreneren.

April 1635 dient de wederpartij haar memorie in. Persoonsnamen worden nergens vermeld. Het blijft bij het algemene 'geïnteresseerden'. Steenbergen maakt daar later *gepretendierde* geïnteresseerden van. Deze memorie gaat o.a. vergezeld van een interes-

sante *interrogatoria* (= getuigenverklaring), waaruit we in het volgende hoofdstuk zullen putten.

De geïnteresseerden stellen dat *het Vossenbroeck aen veele canten open leijt, en neffens t' regenwater, en t' geene het uijt zijn eigen nature heeft* (= kwel), *mitte benabuerde wateren seer wordt overloopen*. Natuurlijk is niemand -en zij dus ook niet- gehouden al dat water van anderen te ontvangen en te verwerken. Temeer niet omdat door het graven van de Grift alle westelijk gelegen beken, stroompjes, etc. moeten afwateren op de Grift: *sij die noch water solden willen leijden, is den wech inde Grifte gewesen, en niet vorder, noch daer door oft onder*.

En bovendien is het zo dat hun voorvaderen met veel kosten en moeite de Grift en de Nieuwe Wetering hebben gegraven en bedijkt, *die evenwel door subite verhoginge van water, soo cunnen overloopen, datt de landerijen daeraen grensen t' eenemaal worden geinundeert en worden bedorven*. Omdat de bodem van de wetering *qualick een halven voet* (= 12½ cm) *leeger leijdt als de aengelegen landen*. Als dus de *waterganck toegelaten wierde, solde dat in de nije weteringe geen geringe* (maar een forse) *verhoginge van water veroorsaecken*.

Kortom, het mag niet zo zijn dat de Nieuwe Wetering *met enige nieuwe wateren, onder t' een off t' ander gesocht pretext mach worden beswaert, en veele gemeijne en particuliere landen worden bedorven, ter contemplatie van eenige weijnige particulieren*, die voor het onderhoud van de watergangen en de dijken *niet contribuieren oft enige stuere doen*.

Uiteraard zetten ze ook kritische kanttekeningen bij de mooie woorden en beloften van Steenberg. Mooie woorden pakken immers in de praktijk vaak anders uit.

2.3 Solutiën

27-02-1636 dienen beide partijen hun aanvullende positiebepaling in: de zogenaamde solutie. Tot de solutie van Steenberg behoort o.a. een proces-verbaal van het bezoek dat twee commissariën op zijn verzoek en op zijn kosten (!) 18 augustus 1635 aan het gebied brachten *ter oculare inspectie*. In de volgende rechtszaak viereneenhalf jaar later (zie hoofdstukken 4 en 5) hacketaken partijen weer over details van dat bezoek.

Op de eerste pagina van de solutie van Steenberg valt te lezen: *....soe persistieren sij bij al haer middelen ende motiven bij memorien geproduceert*. Dat betekent dat in hun solutie partijen in

feite op twee manieren voortborduren op het stramien van hun memorie.

De **eerste** manier is in andere bewoordingen relevant geachte motieven en argumenten nog eens herhalen.

De **tweede** manier is de processtukken, argumenten en overwegingen van de wederpartij neerbuigend te kwalificeren, te kleineren of te ontkennen.

Enkele voorbeelden:

-De memorie van de wederpartij is *frivool of ongefundeert*.

-Allerlei getuigenverklaringen hoeven niet serieus genomen te worden, want de ene getuige is bijvoorbeeld pachter of meier van Steenberg en zal dus eerder vertellen wat zijn 'werkgever' hem inluistert dan een inhoudelijk correcte verklaring afleggen. Een andere getuige is te oud om alles nog precies op een rijtje te hebben.

-De landmeter 'schijnt' de gegevens voor de kaart van 1634 verzameld te hebben in de maand augustus *doe vermits de droochte, opt inloopen van de buijten-wateren, en bestendicheijt der caden geene behoorlicke considerae heeft kunnen worden genomen, en bovendien sonder verhoor oft presentie van de geïnteresseerden.*

-Een van de geïnteresseerden handelt *vuijt lauter misgunts, vermits de Steenbergens tegenwordich noch met hem in een ander saicke in proces sijn.*

-Etc.

En dan wordt het stil. Vier jaar lang! Pas op 15-02-1640 wijst het Hof vonnis. Deze stilte zullen wij benutten om in het volgende hoofdstukje het gebied, waar mogelijk, landschappelijk nader 'in te vullen'. Indien van belang, zullen daartoe ook al fragmenten uit de vervolgrechtszaken van hoofdstuk 4 gebruikt worden.

(wordt vervolgd)

Voetnoten

1 Dank aan archivaris Kouwenhoven

2 Adres: Kollenberg 44, 5296 LE Esch, tel. 06 - 309 520 76

3 RAG, Archief Hof, civiele processen, 0124, inv.nr. 5175, nr. 8

4 Gens Nostra, XVII 4/5, 1985

5 Hagens, H., 1998. *Op kracht van stromend water. Negen eeuwen watermolens op de Veluwe*. Uitg. Smit

6 Buurman, D.J.G., (red.), 2004. *De Cannenburch en zijn bewoners*. Walburg Pers

7 RAG, Archief Hof, civiele processen, 0124, inv.nr. 5316, nr. 99

Het verhaal achter ... een oude foto

Morgenstond

Bert Kwakkel

In navolging van het artikel van mevr. L. van den Bremen-Jonker in Ampt Epe # 156 zou ik graag een bijdrage willen leveren aan de rubriek "*Het verhaal achter ... een oude foto*". Heel toevallig had zij het ook over de morgenstond...

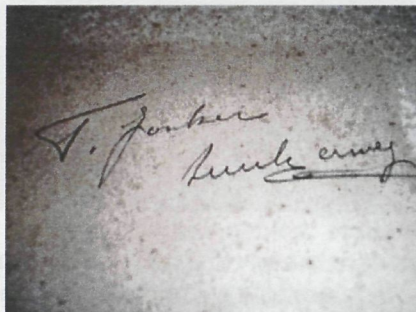
De eerlijkheid gebiedt mij te zeggen dat ik eigenlijk niet zo veel weet te vertellen over mijn 'schilderij'. Stiekem hoop ik echter op deze manier reacties van andere leden te mogen ontvangen die meer licht zouden kunnen werpen op de herkomst en de locatie van het afgebeelde tafereel.

Het schilderij in kwestie is een ingekleurde foto en heeft een sterk agrarisch karakter: een witte boerderij, een boerengezin op het land en een kudde grazende schapen. Decennia lang

heeft het een prominent plekje aan de muur gehad bij mijn grootouders **Hendrik Kwakkel** (* Epe 12-08-1886, † Zwolle 22-06-1970) en **Trijntje Jonker** (* Epe 18-12-1890, † Heerde 30-08-1975), in hun huis aan de Korte Enkweg, destijds ook wel Verbindingsweg genoemd. Na het overlijden van mijn oma is het in bezit gekomen van mijn ouders. Thans hangt het al weer enkele jaren bij mij aan een muur in mijn appartement in Amsterdam.

Geldelijke waarde zal het zeker niet hebben; veel meer zal het al die jaren een zekere emotionele waarde hebben gehad, en dan waarschijnlijk nog het meest voor mijn oma. Het lijkt op een reproductie van een oude foto of ansichtkaart.

Wijlen de heer G.S. van Lohuizen, kenner van oud-Epe bij uitstek en goede bekende van mijn grootouders, zou zelfs ooit een meer dan gemiddelde interesse voor het schilderij aan de dag hebben gelegd. Volgens hem zou het tafereel ergens in de buurschap Vemde of Norel moeten worden gesitueerd. Maar hier wringt hem volgens mij nu de schoen!

De tand des tijds is het schilderij niet bepaald gunstig gezind geweest. De achterzijde is behoorlijk beschadigd en het kostte mij dan ook weinig moeite om de foto uit de lijst te lichten. Tot mijn verbazing stond er op de achterzijde met potlood geschreven:

T. Jonker, Zuikerweg

Het kan haast niet anders dan dat dit betrekking heeft op mijn overgrootvader **Timen Jonker** (* Epe 20-07-1862, † Zwolle 17-10-1935). Hij was getrouwd met **Fennetje Regterschot** (* Epe 03-07-1864, † Epe 26-01-1955) en was dagloner van beroep. Tevens was hij als tuinman in dienst bij de Eper Gemeentewoning. Zij woonden aan de Zuikerweg, als ik mij niet vergis ter hoogte van waar thans een buurt- of clubhuis staat. Onmiddellijk rees bij mij dan ook de vraag: moet het afgebeelde tafereel wel in Vemde of Norel worden gesitueerd? Zou het

niet meer voor de hand liggen te concluderen dat we hier kijken naar het ouderlijk huis van mijn oma en staan hier mogelijk haar ouders (of zelfs grootouders) afgebeeld? Dat zou in ieder geval een verklaring kunnen zijn voor het stukje emotionele waarde!

Timen Jonker overleed in 1935, het jaar waarin mijn vader werd geboren. Het schilderij zal toch van ruim voor dat jaartal moeten dateren, lijkt mij. Helaas is er in mijn familie niemand meer in leven die hierop nog antwoord kan geven.

Heeft de heer Van Lohuizen destijds met zijn opmerking de plank misgeslagen? Of is er door iemand 'T. Jonker, Zuukerweg' opgeschreven, enkel om daarmee aan te geven dat het onderhavige diens eigendom was?

↑ *Timen Jonker & Fennetje Regterschot, 1915*

→ *Hendrik Kwakkel & Trijntje Jonker, 1915*

Timen Jonker

(Op de achterzijde staat met potlood geschreven:

"Eerste rogge achter de Gemeente Woning", dus mogelijk 1913/1914)

Na jaren van intensief stamboomonderzoek weet ik inmiddels dat de in mijn kwartierstaat voorkomende 'Jonker-tak' haar oorsprong vindt in de Oosterenk.

Daarnaast heb ik veel voorouders die geografisch gezien dichter uit de omgeving van de Zuukerweg afstammen dan uit de buurschappen Vemde en Norel.

Maar aan de andere kant: een schaapskudde zou je weer eerder verwachten in Vemde of Norel dan op een stuk grond aan de Zuukerweg...

De waarheid zal helaas voor altijd verborgen blijven, vrees ik. Desondanks hoop ik toch

dat enkele oudere Epenaren hun licht over deze zaak kunnen laten schijnen. Ik sta open voor suggesties!

Bij voorbaat hartelijk dank.

*Bert Kwakkel, Jan de Jonghstraat 63, 1063 MB Amsterdam
b.kwakkel@chello.nl*

Jaarvergadering Ampt Epe 2006

Wim van 't Einde

De jaarvergadering van Ampt Epe werd de laatste jaren traditiegetrouw in de maand november gehouden. Volgens de statuten hoort de vergadering echter in de eerste maanden van het nieuwe jaar te worden gehouden. Het bestuur heeft de jaarvergadering daarom met ingang van 2006 verplaatst naar het voorjaar.

*De bestuurstafel, vlnr: Marinus Endendijk,
Evert de Jonge en Hans Stakenburg*

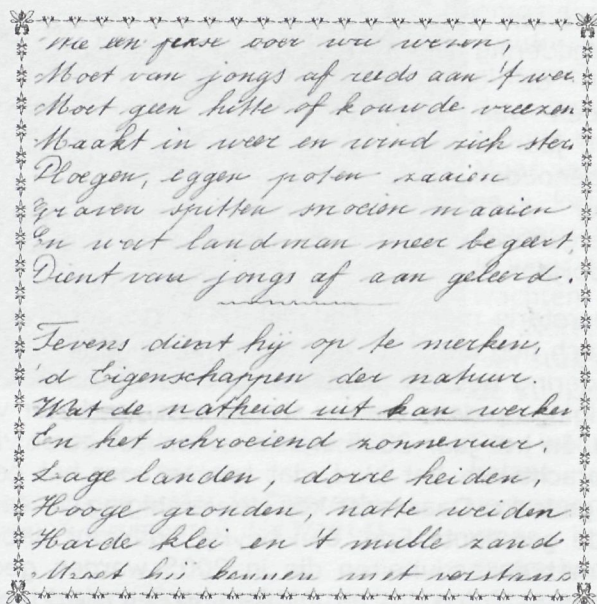
De secretaris meldde, ondanks de korte periode, in zijn verslag toch nog een aantal activiteiten die sinds de vorige jaarvergadering hebben plaatsgevonden. Hij constateerde dat de vereniging op deze manier steeds meer en beter van zich laat horen. In het jaar 2005 werden voor het eerst vijf nummers uitgebracht van het blad, dat tevens voor het eerst in kleur werd gedrukt. Daarnaast kon de vereniging, in samenwerking met de gemeente Epe, een bevrijdingskrant uitbrengen. Samen met de activiteiten die in 2005 werden georganiseerd, kon de vereniging dus terugkijken op een goed jaar.

Het verslag van de penningmeester was minder rooskleurig. Hij constateerde dat het toenemende aantal activiteiten en het mooiere en dikkere blad (dat bovendien vaker uitkomt) de vereniging ook meer geld kosten. De contributie was al sinds een groot aantal jaren op hetzelfde peil gebleven, waardoor de vereniging steeds meer haar reserves moet aanspreken. In vergelijking met andere verenigingen is de huidige contributie

laag te noemen. Hij stelde daarom voor, de contributie te verhogen naar € 15,00 per jaar. Dit voorstel werd door de vergadering met algemene stemmen aanvaard.

Drie bestuursleden (Wim van 't Einde, Marinus Endendijk en Henk Kloezeman) waren volgens rooster aftredend en stelden zich herkiesbaar. Ze werden met algemene stemmen herkozen. Vanwege gezondheidsredenen verlaat Ard Westerink tussentijds het bestuur.

Het Tongerense Volkslied

Wie den jaere oer wa wesen,
Moet van jongs af reeds aan 't wees.
Moet geen hitte of koude vreesen.
Maakt in wees en wind sich steu
Ploegen, eggen, potten, saaien
Graven, spitten, maaien
En weet landman mees begaet,
Dient van jongs af aan geleerd.

Tevens dient hij op te merken,
'd Eigenschappen der natuur.
Wat de natheid uit kan werken
En het schroeiend konsevier,
Lage landen, dorre heiden,
Hooge gronden, natte weiden
Harde klei en 't mulle zand
Moet hij kennen met verstaen.

In Ampt Epe nummer 155 kwam het Tongerense Volkslied (waarvan hierboven de eerste twee coupletten) ter sprake. Wij vragen ons af of er nog iemand is die de melodie hiervan kent. Kunt u het lied zingen of kent u iemand die het nog voor ons kan zingen, wilt u dan even bellen met Vaassen: 0578 - 57 65 51 (Wim van 't Einde)? Alvast hartelijk dank!

De streekdracht van de Noord-Veluwe tussen 1850 en 1950

Wim van 't Einde

Na de jaarvergadering van Ampt Epe wordt telkens een lezing georganiseerd, ditmaal over het modebewuste onderwerp van de vroegere streekdracht van deze omgeving. Elke Tetterode Ravestein gaf een duidelijke uitleg bij de illustraties die ze met een beamer op het scherm projecteerde.

In haar presentatie liet Elke de ontwikkeling van de streekdracht zien en besteedde tevens aandacht aan de verschillen per streek. Zo droegen de vrouwen aan de oostkant van de Veluwe vrijwel geen oorijzers, werd er minder bloedkoraal gedragen en was de dracht in deze omgeving eenvoudiger dan aan de westkant van de Veluwe.

De streekdracht veranderde gedurende de jaren en volgde een bepaald modebeeld. Bepaalde accenten uit andere streken kregen een plaats in de eigen dracht en, al naar gelang de smaak van de dragers en draagsters, ontwikkelde de dracht zich steeds verder. De knipmuts is hiervan een goed voorbeeld. De onderkant ervan was aanvankelijk nog maar kort, maar werd in de loop der jaren steeds langer.

In de streekdracht kwamen ook allerlei toevoegingen voor. Vrouwen droegen een tas of beurs onder hun rok of schort; deze waren vaak fraai versierd. De mannen droegen daarentegen een horloge aan een ketting. Uiteraard was het bezit van deze toevoegingen en de uitvoering ervan afhankelijk van de welstand van de drager. Het was immers een soort luxe.

Ook de verschillende soorten dracht kwamen uitvoerig aan de orde.

Het was overduidelijk aan de kleding te zien wanneer iemand in de rouw was. Deze

rouw was trouwens ook aan duidelijke regels gebonden. Voor een partner was de rouwtijd langer dan voor een kind of een broer of zus.

De zondagse kleding was uiteraard mooier dan de daagse en werd vooral gedragen tijdens de kerkgang. Daarna verwisselde men de kleding weer voor andere. Zo kon het voorkomen dat boeren zich, op een zondag met twee keer kerkgang, zes keer omkleedden.

De streekdracht van mannen was soberder dan die van vrouwen. Ook was hun dracht minder aan verandering onderhevig.

De streekdracht verdwijnt de laatste jaren steeds meer uit het straatbeeld. In sommige plaatsen, zoals Hulshorst en Doornspijk, is deze nog steeds te zien, maar ook daar zal het niet lang meer duren. De mensen die de streekdracht daar nog dragen, worden steeds ouder en met hun sterven sterft tevens de streekdracht uit. Het wordt daarmee steeds meer folklore die in leven wordt gehouden door groepen als de Cannenburgher Boerendansers. Gelukkig wordt er op de authenticiteit van de kleding van deze folkloristische groepen wel toezicht gehouden, zodat daarmee de streekdracht toch in ere kan worden gehouden.

Van een kuipersdochter en een koetsier De Tenkink's uit de Vinkensteeg

Lijda van den Bremen-Jonker

Als u - in Epe - onder de toren van de Grote Kerk aan de Beekstraat staat en even een stukje doorloopt richting Hoofdstraat, hebt u aan uw linkerkant de Willem Tellstraat. Slechts zeer weinigen onder ons weten nog, dat de eerste paar honderd meter van dit straatje in - nog niet zover - voorbij tijdens luisterde naar de naam Vinkensteeg.

En zonder iemand tekort te willen doen, breng ik volgaarne het mooie boekje *'Epe in oude ansichten'*, zoals samengesteld en geschreven door Drs G.P. ter Braak, onder uw aandacht. Na een rondgang door het oude dorp schrijft hij:

"Hier zijn we weer bij café Hennephof. Tussen dit café en Bakker Blom bij de kerk heette de Willem Tellstraat tot 1906 nog de Vinkensteeg naar de vroegere caféhouder Jan Vink. Hier werd in 1923 het vijfentwintigjarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina gevierd. Van links naar rechts ziet u onder

andere schoenmaker Harleman, kleermaker Van Mekeran, bakker Blom (in witte kiel), kuiper Tenkink (met pet) en Hennep-hof (derde van rechts). Hiervoor zitten onder andere mevrouw Harleman, Blom, Tenkink en Van Assen, de knippen(mutsen) naaister (vijfde van links)."

Bovengenoemde foto, gemaakt ter hoogte van de Weemeweg, laat net niet het huis zien van kuiper Tenkink. Maar een mens kan niet alles hebben. Dit huis met zijn mansarde-dak (zo onze tante Jo van den Bremen het zo kernachtig uitdrukt) staat er nog steeds en is eigenlijk maar heel weinig veran-

derd in de tijd. Jammer genoeg is de daarachter gelegen diepe tuin met zijn oude notenboom verdwenen. Maar laat ik u het een en ander gaan vertellen over deze familie.

Naar verluidt komen de Tenkinks van oorsprong uit Winterswijk. Daar staat nog immer de boerderij 'Het Tenkink'. De oudst bekende voorouders hier zijn **Tijs Tencink** en **Tonnicken Lensinck**, getrouwd op 14 maart 1641.

Ook wordt de naam Tenkink in verband gebracht met het landgoed 'Het Waliën', eveneens onder Winterswijk, waar nog steeds de overblijfselen te vinden zijn van een vroegere herenbehuizing. Dit nu heeft weer geresulteerd in een roman: *De Tenkinks van het Waliën*. Ik waag het echter te betwijfelen, of we aan deze roman enige historische waarde mogen toekennen, maar – gezien de naam – is het zeker vermeldenswaard.

Of de wortels van de Eper kuipersfamilie werkelijk op Het Tenkink liggen, daarover lopen de meningen uiteen. Maar zeker is dat de Achterhoekse Tenkinks behoorden - en behoren - tot de clan van grote scholteboeren, ook wel herenboeren of eigen-erfden genoemd. Ik heb me laten vertellen dat deze scholteboeren de ontwikkelingen in die streek, door de jaren heen, behoorlijk hebben tegengehouden. Dan is er nog een zegel uit

1438, dat heeft toebehoord aan een zekere **Otto Tenking**. Op dit zegel staat een afbeelding die een sterke gelijkenis vertoont met twee sikkels. En met dit gegeven zijn we dan terechtgekomen in het Duitse Bochholt, even over de grens bij Aalten. Hier staat het stamhuis van de Tenkinks: 'Haus Tenking', oorspronkelijk een kasteel, gelegen aan de oude handelsweg van Osnabrück naar Antwerpen. En het is in datzelfde Bochholt, waar in 1432 Otto Tenking genoemd wordt als Richter en Drost. Tevens vinden we van 1436 tot 1448

zijn naam als ridder bij de Landdag. Hierbij dient vermeld te worden, dat aan het kasteel de *Landtagsfähigkeit* was verbonden, waarbij de kasteelheer automatisch lid was van de Munsterse *Landtag*.

Otto Tenking overlijdt in 1458. Een reconstructie van zijn grafsteen in de kerk van Bochholt vertelt, dat hier begraven zijn *Drosten Otto Tencking und seine Frau Irmgard*. Deze grafsteen laat twee familiewapens zien, waar op het linker schild de beide sikkels weer terugkomen.

In hoeverre de Achterhoekse tak gerelateerd is aan dit huis, is niet aanwijsbaar. En zeker niet, of men zich voornoemd wapen eigen zou mogen c.q. willen maken. (E.e.a. heeft trouwens niets te maken met

'het wapen', zoals het in deze tijd wel gemaakt wordt 'op verzoek van'. Een dergelijk wapen bezit m.i. niet de waarde die er van oudsher aan werd toegedicht.)

En raadplegen we het familiearchief: "Een andere tak Tenkink komt uit Oldenzaal en het nabijgelegen Neuenhaus in Duitsland. De oudst bekende voorvader is hier **Eybert Tenckinck**, roermaker (geweermaker) in Oldenzaal. Dit geslacht staat bekend als de Friese tak van de Tenkinks. Een nazaat, **Egbertus Tenckinck**, was chirurgijn-majoor van de Prins van Oranje en volgens overlevering zou hij tegenwoordig geweest zijn bij het ongeluk aan de Moerdijk in 1706 waar Johan Willem Friso ver-

dronk. Egbertus Tenckinck overleed in Warga op 13 april 1740. In deze familie komen veel predikanten voor. Hoewel er vage aanwijzingen zijn naar eenzelfde oorsprong, is het nog niemand gelukt een verbinding te leggen tussen deze Tenckinks en de ons oudst bekende voorvader **Roelof Gerrits**, die in de tweede helft van de 17^e eeuw in Diepenheim woonde en wiens kinderen de naam **Tenckinck** gingen voeren”.

Nu ligt Oldenzaal niet ver van Diepenheim. Vinden we dan toch een graantje....?

Nee, laten we maar gewoon het boek openslaan in Diepenheim. Hier vinden we immers onze **Roelof Gerrits Tenckinck** (ook wel genoemd *Rodolpf Teanckinck*), die daar onder de naam Roloff Gerritsen in het vuurstedenregister te boek staat voor 1 vuurstede. We schrijven 1682. (*Hier is een mogelijke relatie met ene Gerrit Tenckinck, die op 2 april 1654 te Oldenzaal trouwde met Catharina de Wreede, dochter van Jan de Wreede, sergeant.*)

Bovengenoemde Roelof Gerrits Tenckinck gaat een huwelijk aan met **Aleida (Aeltien) Buschoff** (*Bushof/Bieshof*). Het echtpaar krijgt twee kinderen.

De eerste is een dochter: **Sibilla Tenckink** (ook wel genoemd *Sibylle Roelofs en Sibille Teanckinck*, staat in 1748 te boek als *herbergierster*) ziet het levenslicht op 10 mei 1685 te Diepenheim, waar ze nog diezelfde dag zal worden gedoopt (Ned. Herv.). Op 25 december 1706 wordt Sibilla bevestigd als lidmaat der N.H.-kerk te Diepenheim, van waaruit ze in 1711 met attestatie vertrekt naar Deventer. In de Hanzestad huwt ze op 18 januari 1727 **Berend Venekate**, die vóór 1736 overlijdt. In haar testament, dat gemaakt wordt op 19 juni 1736, benoemt ze tot "*haar eenige en universele erfgenamen Gerrit, Aeltien en Kunneken Tenckink, kinderen van wijlen haeren broeder Berend Tenckink*". De kinderen kunnen niet over hun erfdeel beschikken, voor zij "*de volkomen ouderdom van 25 jaren sullen hebben bereikt*".

Het tweede kind, een zoon, luistert naar de naam **Berend Roelofs**. Met hem zal deze kleine historie verder gaan. Mij is geen geboortedatum bekend. Ook niet de juiste sterfdatum, maar hij moet overleden zijn vóór 1736. Wel weten we van

hem, dat hij als lidmaat van de N.H.-kerk in Diepenheim bevestigd is. En het is ook deze plaats, waar hij op 14 maart 1710 een huwelijk aan zal gaan met de jongedochter **Elizabeth Tesschemacher**. Van haar is bekend, dat ze gedoopt is in 1683 te Diepenheim en in 1708 met attestatie vertrokken is naar Deventer. Het huwelijk met Berend Roelofs brengt haar terug in haar geboorteplaats. Het echtpaar zal zeker in Diepenheim zijn domicilie hebben gehad, want hun zes kinderen worden daar geboren.

Het is trouwens wel aardig om zeer beknopt te vermelden, hoe het die kinderen vergaan is. Zo trouwt de oudste dochter *Berendina* in 1736 te Deventer met 'stadsroeper' *Engelbert Dorp*, terwijl *Aeltjen*, een jongere dochter, twee keer testament maakt. Zulks geschiedt de eerste keer in 1750, als haar man *Frederik Samuels*, met wie ze in 1743 te Deventer is getrouwd, in de boeken als "*te bedde liggend*" vermeld wordt en vast kort daarna is overleden. Deze geschiedenis herhaalt zich nog eens in 1761, als ook haar tweede man, *Jurrien Berend Hoogklimmer*, met wie ze in 1752 een huwelijk is aangegaan, overlijdt. In beide gevallen wordt *Aeltjen* genoemd als '*langstlevende*'. Dan zijn er nog een *Cunneken* en *Jan Catharina*, die vermoedelijk allebei vroeg zijn overleden. Als laatste is daar *Kunneken*, die in 1779 te Deventer testament maakt, als haar man *David Kemper*, met wie ze in 1774 getrouwd is, "*ziek te bedde ligt*". De toenmalige notaris had het er maar druk mee.

Doch deze geschiedenis gaat verder met de oudste zoon van *Berend Roelofs* en *Elizabeth*: **Gerrit Tenkink**. Laten we, voor zover de geschiedenis het prijsgeeft, zijn 'handel en wandel' maar eens nagaan. Geboren op 12 oktober 1713, staat hij in 1749 onder de naam *Tengkink* te boek als lidmaat van de N.H.-kerk te Diepenheim. Ook wordt zijn naam herhaaldelijk genoemd als coirnoot (getuige) bij het opmaken van transacties door de toenmalige Richter van Diepenheim, *Jan Berend Muiderman*. Daarnaast verricht hij zelf diverse transacties. Als Gerrit 24 jaar oud is, treedt hij op 31 mei 1738 in zijn woonplaats in het huwelijk met **Jenneken Harmelink**. Van haar is mij - tot op heden - geboortejaar noch doopdatum bekend. Wel weten we dat zij op 4 april 1783 (als weduwe van Gerrit Tenkink) haar testament te Diepenheim maakt, waarbij

zij legateert aan haar vier dochters (Elisabeth, gehuwd met Gerrit Jemmink; Gesina, gehuwd met Gerrit Kolvoort; Aleida Christina en Berendina Ida) elk 30 guldens. Aan haar jongste zoon Bernardus Reinier 60 guldens, terwijl zij Gradus Tenkink en Jenneken ten Haghuis benoemt tot haar enige en universele erfgenaam van alle onvermaakte goederen, "*mits dat haar soon Gradus Tenkink en des selfs Ehevroue Jenneken ten Haghuis, haar den tijd hares leven en Eeten en Drinken, linnen en wullen en wat sij in siekt benodigt mogt sijn, zullen onderhouden en naar doode Eerlijk laten begraven en soo mijn voornoemde dogters en soon daar en geen genoegten mogten nemen, soo en situeren haar en de ligitieme portie bij legatrice en daartoe gesteld*". Op 4 juni 1789 herroept zij dit testament. Zoon Gradus (doopnaam Gerhardus Rutger) en zijn vrouw kopen dan haar bezittingen. Maar bezittingen of niet, Gradus zou omstreeks 1790 uit Diepenheim vertrekken met onbekende bestemming, doch overlijdt daar wel in 1804.

Van de acht kinderen, die Gerrit en Jenneken geboren zijn, zullen we verder gaan met de jongste, **Bernardus Reinier**. In Diepenheim geboren op 12 december 1761, doet hij met Pasen 1790 belijdenis in de N.H.-kerk te Deventer. Op 27 april 1791 vertrekt hij met attestatie 'noar disse kante van de Iesel' en wel naar Heerde, waar hij op 30-jarige leeftijd trouwt met **Jan-na Vinke**, dochter van Jan Vinke (kuiper). Zijn bruid is 27 jaren jong. Ook Bernardus Reinier is het kuipersvak ingegaan. Maar niet voor lang, want na een huwelijk van amper drie jaar overlijdt hij op 33-jarige leeftijd in Heerde. Het is 21 april 1795. Zijn vrouw zal een tweede huwelijk aangaan.

Maar onze aandacht gaat uit naar hun enige zoon **Gerrit Tenkink** (ook wel Garrit genoemd), die op 14 juli 1793 in Heerde het levenslicht ziet en in de ouderdom van 73 jaar te Epe overlijdt op 15 mei 1867.

Gerrit treedt in de voetsporen van zijn vader. Van kuipersknecht in 1826 werkt ook hij zich op tot kuiper. Maar dit ogenschijnlijk rustige leven zal voordien behoorlijk door elkaar geschud zijn, wanneer de jongeman als loteling in het leger van Napoleon dienst zal (moet) nemen. Na in 1814 als *ouvrier* bij de Franse marine te Toulon ontslagen te zijn, keert hij, volgens overlevering, via Amsterdam en Elburg in een zeer deplorabele

toestand terug naar zijn geboortestreek. Op 32-jarige leeftijd trouwt hij te Deventer met **Egbertha Bosch**, geboren te Voorst op 15 januari 1796 en van beroep dienstbode. Het is 13 april 1826.

Na het huwelijk zal het jonge paar zich gaan vestigen in Epe aan de Dorpsbeek, waar Gerrit het kuipersvak voortzet. Of hij ook meteen is gaan wonen aan de huidige Kuipersweg, is niet bekend. Het is echter wel zeker dat hij daar naderhand gewoond heeft. En nog altijd woont er op de 'Kupershof' een Tenkink. Zo blijft de herinnering aan dit oude vak voortleven.

Het huwelijk van Gerrit en Egbertha is echter geen lang leven beschoren. Als Egbertha op 6 juni 1834 - bij de geboorte van haar vierde kind - overlijdt, blijft haar man achter met een gezin, waarvan de oudste nog geen 7 jaar is. Bijna een jaar later, op 30 mei 1835, trouwt Gerrit met de 26-jarige **Aartje Jonker**. Uit dit huwelijk zullen tien kinderen geboren worden.

Janna Brummel

Barend Jan Tenkink

Wij zullen echter de voetsporen volgen van de derde zoon van Gerrit en Egbertha. Want ook **Barend Jan Tenkink**, geboren op 17 augustus 1831 te Epe, zal de geschiedenis ingaan als kuiper. Op 10 maart 1860 trouwt hij met de 26-jarige **Janna Brummel**, op 6 februari 1834 geboren als jongedochter uit een zeer oud Eper geslacht. Haar vader was bierbrouwersknecht op de brouwerij 'Het Anker' in Epe. Haar moeder stamde van 'Den Dullink', een papiermolen gelegen in Norel, tussen Epe en Heerde. Het jonge paar gaat zich vestigen aan het einde van de Vinkensteeg. Hier is het ook waar Barend Jan een kuipersbedrijf heeft om daarmee zijn dagelijkse boterham te

verdienen. En hoewel ook Janna als kuipster te boek staat, kunnen we ons afvragen of zij daadwerkelijk dit beroep heeft uitgeoefend en, zo ja, voor hoelang. Het is waarschijnlijk, dat zij eerst na het overlijden van haar man als zodanig genoemd wordt. Daarnaast zal er, uitgezonderd in de eerste huwelijksjaren, niet veel tijd over zijn gebleven met een snelgroeiend gezin, waar een eerste dochter zich meldt op 30 januari 1861.

Van de tien kinderen, die Barend Jan en Janna krijgen, zullen we niet elk kind volgen. Daarvoor verwijs ik naar bijgaand overzicht. Maar uitzonderingen bevestigen de regel. En dan is het wellicht aardig om een beeld te schetsen van een zomeravond, zo een van de dochters, **Johanna** (zij zou in het huwelijk treden met **Willem Jan van den Bremen**), daarover vertelde aan haar oudste dochter, die het op haar beurt zo mooi opschreef: "*Mijn moeder vertelde (zoals alle moeders) wel over Meester Wesseldijk en zijn vele hobby's. Bekend was het zingen van de Tongersen. En als ze in de Vinkensteeg op mooie zomeravonden buiten onder de grote notenboom zaten, dan zei haar vader: Houden jullie je nou eens even stil. Daar gaan de jongelui uit Tongeren naar huis. Hoor eens hoe mooi die zingen. Dat leren ze daar op school.*"

Ik wilde u deze overlevering niet onthouden, omdat hierin een stukje familielevens doorklinkt als een lieve verre melodie, die vertelt over de stille rust op een klein Veluws dorp in de tweede helft van de 19^e eeuw.

*"Gij wenscht mijn dierbaar kind
mijn veelgeleefde pand
in uw vriendenrol ook schrift van mijne hand
Maar lieve {t} hart is warm
en woorden zijn zoo koel
Nooit schetsen zij mijn kind
wat ik voor u gevoel
Denkt daarom telkens weer
als gij dit blaauwje ziet
't Toont mij mijn moeders schrijft
maar al haar liefde niet.

U liefhebbende moeder*

En wat is het daarnaast ontroerend om in 'de vriendenrol' van Johanna Tenkink haar moeders handschrift te vinden, als deze op verzoek van haar dochter op de laatste bladzijde schrijft:

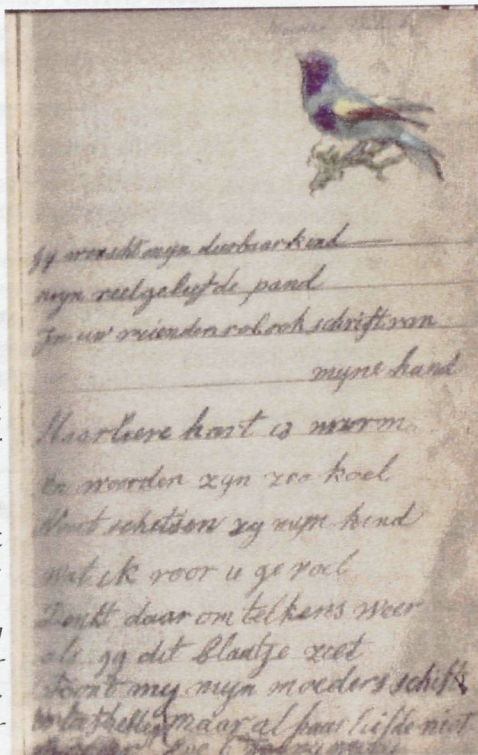
Het is dit 'blaatje' dat mij heeft geïnspireerd dit verhaal vast te leggen. Moeder Tenkink overlijdt op 28 april 1897.

Dat de vrijage van Jan van de Vosse, in die tijd koetsier bij mevrouw Rauwenhoff-Tobias op Tongeren, met Aaltje, een jongere Tenkinkdochter, op zekere dag wat rumoeriger verliep, komt uit eenzelfde bron. Het had er namelijk nogal om gespannen of Aaltje 'ja' zou zeggen. Een Tenkink ging niet over één nacht ijs, tenslotte.

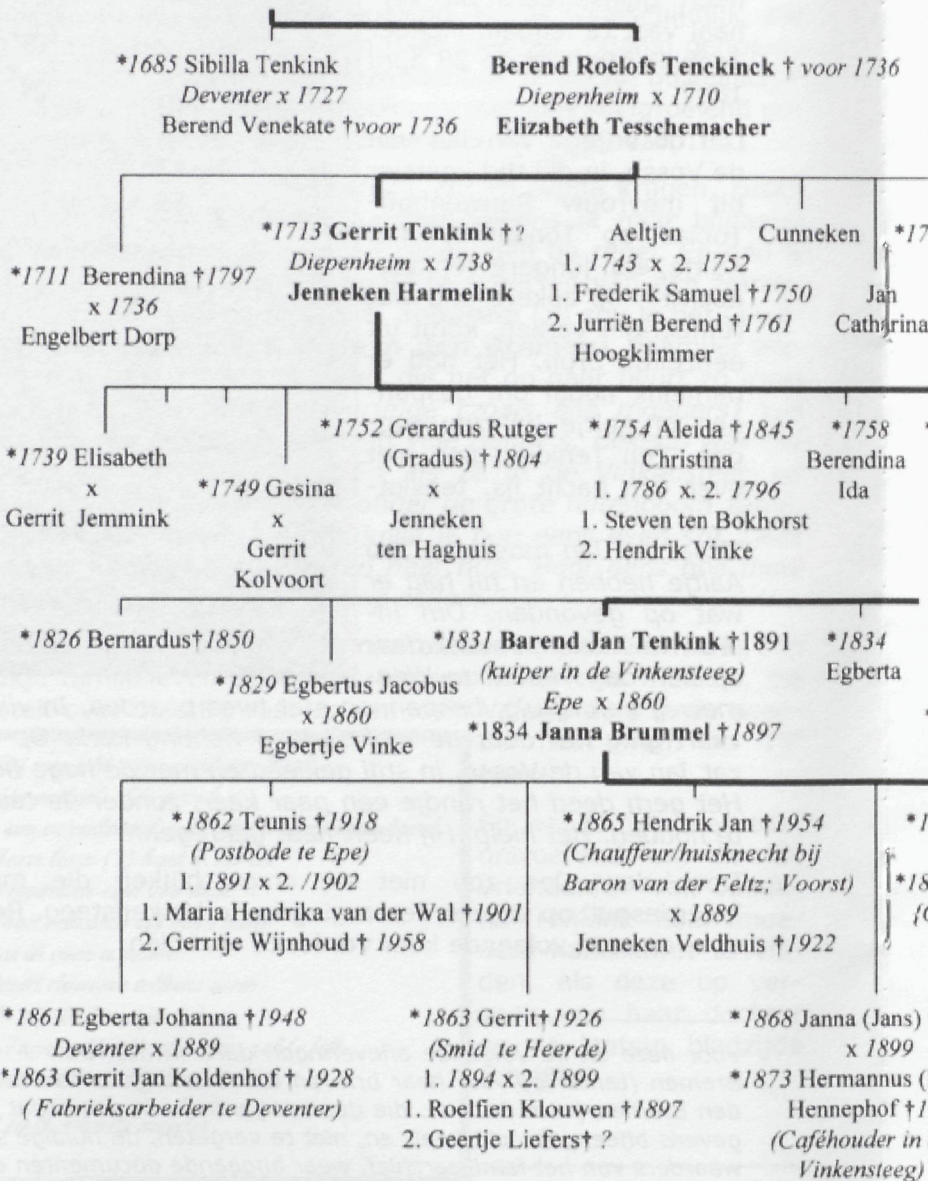
"Maar ja, Jan moest en zou Aaltje hebben en hij had er wat op gevonden. Om indruk te maken, kwam daar op een dag vanuit de Weemeweg een rijtuig, bespannen met twee paarden. In vliegende vaart ging het door de Vinkensteeg richting kerk. Op de bok zat Jan van de Vosse, in stijl gekleed en met de hoge hoed op. Het gerij deed het rondje een paar keer, zonder de teugels in te houden. Het hielp. Hij heeft haar gekregen!!!"

Doch deze Jan zou niet de enige blijken die met zijn 'peerdespul' op vrijersvoeten ging in de Vinkensteeg. Reden te over om een volgende keer verder te vertellen.

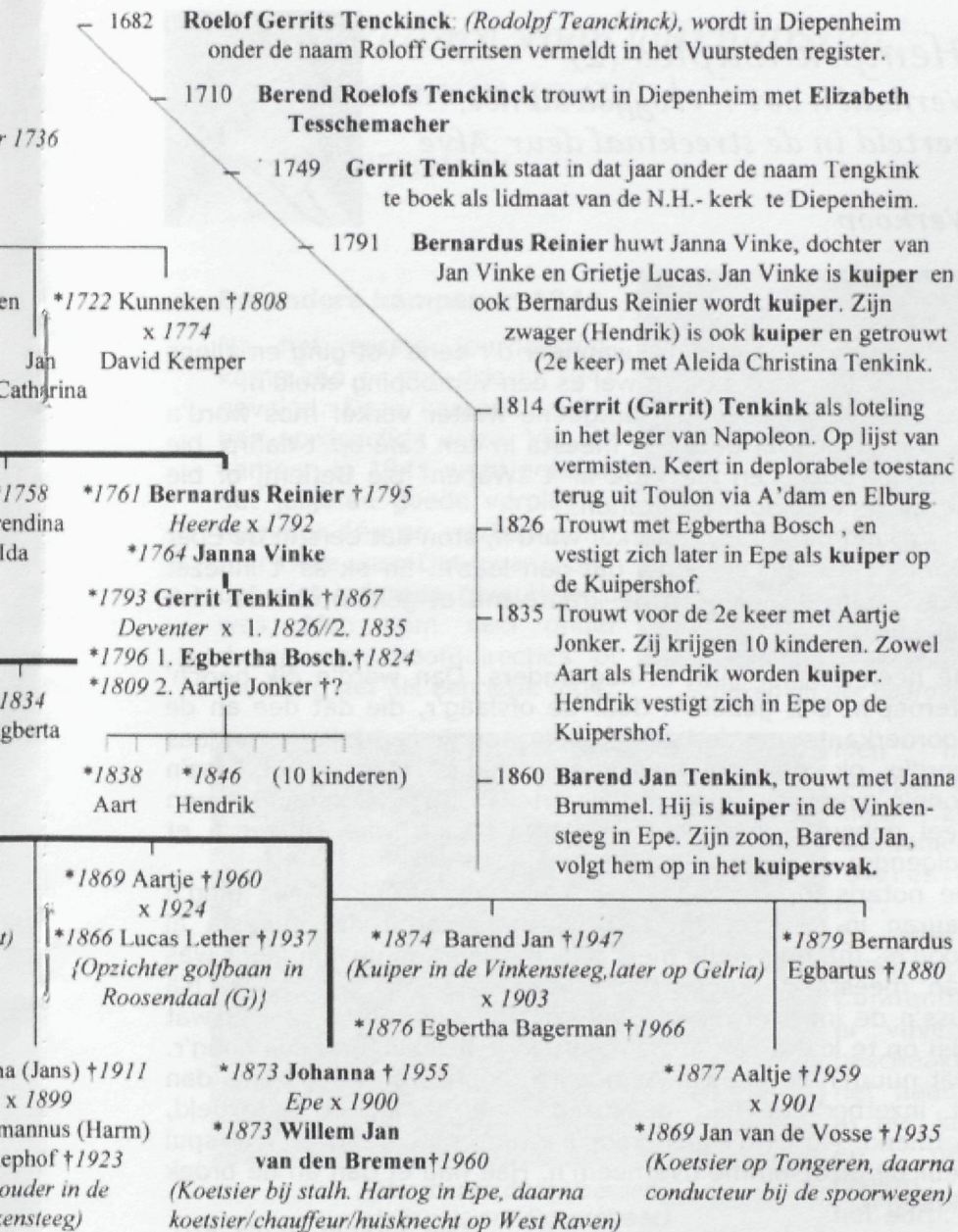
Voor deze en de volgende afleveringen dank ik mevrouw J. van den Bremen (tante Jo) voor haar brieven en vertellingen, de heer L. van den Bremen (oom Bertus), die door de jaren heen een schat aan gegevens bijeengebracht heeft en, niet te vergeten, de huidige schatbewaarders van het familiearchief, waar bijgaande documenten en foto's zijn ondergebracht.

Roelof Gerrits Tenckink
 x ?
Aleida (Aeltien) Buschoff (Bushof/Bieshof)

Kroniek

Hempskneupies (2)

*Verhaal'n oov'r vrogger en noe,
verteld in de streektaal deur Alve*

Verkoop

Soms was d'r "aärfhuus" wanneer d'r eene vot ging en allens ofstall'n. D'r word'n ok zo wel es een verkooping ehold'n. Bie zo'n verkoop word'n dätgeene watter verköf mos word'n eers innezet. Dät gebeur'n meesta in een café op 't daärp, bie Visch of Boeve en laat'r ok in 't "Wapen" bie Betlem, of bie Geerlings teeg'noov'r 't station.

As t'r land of een huus verköf word'n, ston dät eers in de Eper krante, de mens'n konn'n dät dan leaz'n. En ok äs 't innezet was, kwam dät weer in de krante mit et geld woarveur of 't innezet was.

Mä heel vrogger gink et nog anders. Dan word'n elk berich' oferoep'n. Dät gebeur'n deur de ofslaäg'r, die dät dee an de noorderkante van de kaärke. Doar noa de kaärkdiens zundaas word'n ok niejs anneplak en degene die toe al leaz'n konn'n,ging'n dät dan wieter vertell'n. Zo'n verkoop was een heel gebeur'n. Wanneer d'r dan verkoop was, gebeur'n et volgende:

De notaris löp veurop, doar ächter de ofslaäg'r, zee ging'n veuran in de zaal zitt'n. In de zaal zatt'n dan meesta al koop'rs, mä nog veule meer kiek'rs. Veertien daag'n laat'r was dan meesta de toeslag, mit weer dezelfde ceremonie. Mä tuss'n de inzet en de toeslag koj noar de notaris um d'r wat bij op te loat'n zett'n. Dan word'n de inzetsomme dus hoog'r. Dät nuum'n ze heug'n. As noe et koopbedrag hoog'r was dan et inzetbedrag, häd de inzett'r zien geld, et striegeld, verdiend. Mä as d'r gien koop'r kwam, mos de inzett'r et spul veur de inzetsomme overneem'n. Hee had et dan an de broek ekreeg'n.

(zie vervolg op blz. 60)

“Zomerkamp voor journalisten” te Vaassen in 1941 (2)

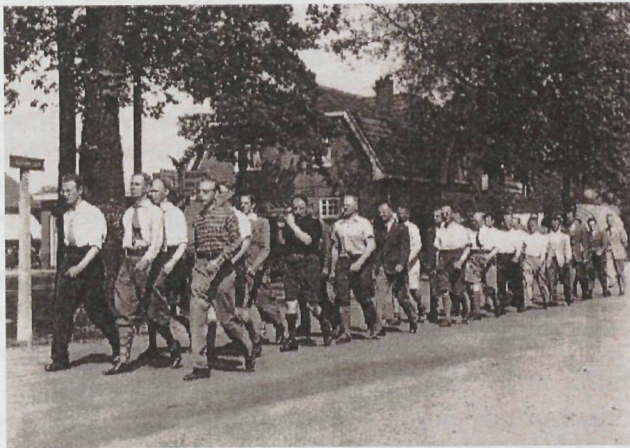
Drs R.E. Taselaar

De andere kampen in 1941

Na het eerste journalistenkamp zijn er nog drie in 1941 gevolgd. Deze kampen verliepen op dezelfde wijze. Van de kampen in 1941 werd gezegd, dat jolijt en goede verpleging nummer één en werken nummer twee was. Dat kwam, omdat niet iedereen gemotiveerd was. Men nam deel onder dwang van hoofddirecties of men zag het als een leuk uitje.

Schaken bij het haardvuur

*Marcheren door Vaassen
(Julianalaan / Dorpsstraat)*

Men haalde grappen uit en hield 'zwets-tournooien' en 'bierestafettes'.

Er werd geroeid op de Cannenburcher vijvers en geschaakt bij het haardvuur in het kasteel en gemarkeerd door het dorp.

Op 17 juni 1941 verzocht Bert Voeten, de schrijver van het oorlogsboek 'Doortocht', alsnog te mogen deelnemen aan de derde kampweek. Hij vermeldt erbij dat hij nog geen lidmaatschapsbewijs van het Verbond mocht ontvangen ondanks inzending van een enquêteformulier en pasfoto's. Hij is daarna niet op de deelnemerslijst geplaatst.

Aan de tweede kampweek nam C.P.M. Hazelzet, de schrijver van het boek "Rotterdam zoals wij het kenden", deel. Daarna schreef hij aan de assistent-kampl leider, dat hij bij de afrekening der bonnen beloofd had alsnog een boterbon te zullen opsturen. Helaas verklaarde zijn hospita dat het haar onmogelijk was er een af te staan, omdat hij slechts vijf dagen was weggebleven en de bon voor tien dagen geldig was. Hij zou doen wat in zijn vermogen lag de kwestie tot een goede oplossing te brengen.

Op 30 juni 1941 schreef een kampdeelnemer van de N.R.C. een brief met door hem gemaakte foto's aan kameraad Learbuch. Hij excuseerde zich voor de onvolledigheid van de fotoserie door te stellen, dat hij in 'De Cannenburch' was geweest om er veel te luisteren en weinig te fotograferen. Hij vervolgt dan zijn brief met:

"Er gaan hier in Rotterdam ook veel praatjes rond over het kamp, dat echter alleen leugens zijn. Men kan die leugenaars nog niet eens de mond snoeren, omdat ze er nu het praatje achter vertellen dat de kampleiding van het eerste kamp heeft geleerd en dat ze voor het tweede kamp beperkende maatregelen heeft ingevoerd. Ik duw ze het reglement van de kampsucht maar onder de neus dat op den 14den juni staat geda-teerd; ook dat zegt hen echter niets. Voor zulke harde koppen vind ik het zonde van den gouden spijker welke in minder harde koppen nog wel te drijven zou zijn met een hamer. Hun houding is ook minder vriendelijk, hoewel ik dat beter kan verdragen. Valt het derde kamp nog al mee of zijn ze moeilijker dan het tweede?"

Bij de afsluiting van het vierde zomerkamp sprak H. Feltmeyer, voorman van de Nederlandsche S.S., op 11 juli 1941 de laatste groep journalisten op het bordes van De Cannenburch toe. Hij riep op tot de Groot-Germaanse gemeenschapsgedachte.

De reünie

Op zaterdagavond 12 juli 1941 waren zeer veel deelnemers weer naar het kasteel gekomen voor een reünie. Tal van autoriteiten en andere functionarissen gaven blijk van hun belangstelling. Onder hen waren Prof. Goedewaagen, Max Blokzijl en Oosterbaan. Ook waren inleiders, hoofdredacteuren van vooraanstaande bladen, enkele buitenlandse journalisten en de burgemeesters van Heerde en Epe aanwezig.

Mr. M.M. Rost van Tonnin- gen had afgezegd in verband met de oorlogsscha- deregeling.

Allen waren het erover eens, dat de eerste zomerkampen voor journalisten een groot succes waren geworden. De gemeenschappelijke maaltijd vond plaats op het grasperk van het voorplein, waarbij men genoot van soep uit de veldkeuken van de Arbeidsdienst. Door een onweersbui vluchtte het gezelschap daarna naar de hal van het kasteel, waar "Maarten van Rossem" aan kampleider Learbuch een herinneringsgeschenk aanbood.

Prof. Goedewaagen dankte de algemeen organisator van het journalistenkamp, Meijer Schwencke, als initiatiefnemer en man van de idee en bood hem een schilderij van Jos Rovers aan. De cultureel leider, Goedhuys, kreeg een serie boekwerken, "Das dritte Reich im Aufbau". Ook kampleider Learbuch ontving een cadeau.

Tenslotte sprak de secretaris-generaal tot de burgemeester van Epe: "Wij hebben Vaassen leren kennen als een der schoonste oorden van het land en daarom zullen wij ook we-

*Links Oosterbaan,
Blokzijl in het midden*

derkeeren". Namens het departement overhandigde hij een penning voor Vaassens Fanfare, die bij de opening van het kamp had gespeeld.

Alle toegesprokenen reageerden op de lovende woorden. Learbuch bracht namens de gehele Cannenburch-gemeenschap dank aan zijn naaste medewerkers, aan 'den kasteelheer' en zijn personeel, waarna het 'Cannenburghlied' werd gezongen.

Na dit lied was het woord aan de burgemeester van Epe, Dr. I.N.Th. Diepenhorst. Namens het muziekkorps bracht hij dank voor de penning. Hij was van mening dat het verblijf van de journalisten op De Cannenburch een mooi voorbeeld van voorlichting is geweest en wel voor het vele schoons van de gemeente Epe. Hij hoopte, dat het resultaat van het verblijf van de journalisten mocht zijn, dat het oude kasteel in de toekomst op een betere wijze zou kunnen worden gebruikt dan tot dan het geval was geweest.

Dit gedeelte van de avond werd besloten met een propagandafilm van Kees Kerkhof. Deze bewaard gebleven film van 9

minuten gaf een indruk van het journalistenkamp. Er volgde op de kasteelbrug en het voorplein een vrolijke avond, waarbij de dichter-zanger Koos Speenhoff oude en nieuwe liederen zong.

Zijn financiële afspraak (ad f 100,--) en een verzoek om eitjes en koffie zijn bewaard gebleven. Een pierement ondersteunde dit optreden. Aan het eind trad men aan voor een vlaggenpa-

*O Cannenburgh! O Cannenburgh.
Hoe schoon zijt gij gelegen!
Al is Uu luister wat verwaagd.
Al zijt Gij gammel en bedaagd.
Toch zijt Ge schoon gelegen!*

*O Cannenburgh! O Cannenburgh.
Hoe weidsch zijn uwe dreven!
Daar torent beuk naast hoge eik.
Aan kerketorens haast gelijke.
Hoe schoon is 't hier te leven!*

*O Cannenburgh! O Cannenburgh.
Hoe breed zijn Uwe grachten!
De karper zwemt er beek-aan-beek.
Men zegt: ze smaken ook niet gek.
Je zoudt er heusch naar smachten!*

*O Cannenburgh! Roofridderburgh.
Gij zult wel vreemd staan leijken.
Nu ridders van de vullepen
Door Uwe zalen zuverveen
En met Uu luister prijken!*

*O Cannenburgh. Pen-ridderburch.
Uw glorie zal nog komen!
Zoo aanstands fraai gerestaureerd.
Wordt Gij als ons tehuis vereerd.
Wie had het durven droomen?*

Op de foto een spelende
 Koos Speenhoff
 bij de ingang van
 De Cannenburch,
 rechts kampleider
 J. Learbuch.
 Op de achtergrond
 een bordje
 JOURNALISTENKAMP

rade. Met een trompetsignaal en tromgeroffel werd de vlag van de toren voor het laatst gestreken. Meyer Schwencke beëindigde de plechtigheid door de hoop uit te spreken dat de deelnemers aan de zomerkampen zich krachtige medewerkers zouden tonen aan de vorming van de nieuwe volksgemeenschap. Nog lang bleef men bijeen.

In DE NEDERLANDSCHE JOURNALIST van juli/augustus 1941 werd 'Afscheid van den Cannenburgh' afgedrukt. Dit was een lied op de wijs van "Muss i denn, muss i denn, zum Stadtele 'naus".

De nasleep

Na de zomerkampen in 1941 bedankte de heer Smit schriftelijk vanuit De Cannenburch de heer Learbuch voor een luisterrijk souvenir van hem en de kampgenoten. Hij beëindigde zijn brief met een "Tot het volgend jaar".

*Moet ik nu, moet ik nu
 Van den Cannenburgh vandaan.
 Cannenburgh vandaan
 Naar den arbeid aan de krant?
 Het was hier zoo schoon
 't Was hier zoo goed.
 Een feest voor geest en gemoed!
 Als ik kom, als ik kom,
 als ik weder-kom)
 als ik weder-kom, weder-kom,) bis
 kom ik naar den Cannenburgh!)
 Nu aan 't werk, nu aan 't werk,
 Dat ons allen weer wacht,
 Allen weer wacht,
 Voor het monster rotatiepers!
 Dan gaan wij weer voort,
 'n broek, das en boord,
 Met vest, hoe den alles zoo 't hoort!
 Maar ons hart, maar ons hart)
 Dat laten we hier, laten we hier,) bis
 op den alouden Cannenburgh!)*

Op 8 september 1941 beklagde hij zich erover bij de heer Le-
arbuch, dat hij nog een bedrag van f 3.500 niet ontvangen
had. Omdat hij de huur binnen één week moest betalen, ver-
zocht hij deze teleurstellende zaak spoedig op te lossen.

Op 2 oktober meldde hij dat het kasteel weer gesloten was en

hij de winterslaap
inging. Tevens
dankte hij voor het
door hem ont-
vangen voorschot,
waardoor hij ten-
minste tijdig aan
zijn verplichting had
kunnen voldoen.
Maar de laatste dui-
zend gulden moest
nog ontvangen wor-
den...

ZOMERKAMP VOOR JOURNALISTEN
GEORGANISEERD DOOR DEN RAAD VAN VOORLICHTING DER NEDERLANDSCHE PERS
Secretariaat:
J. P. COENSTRAAT 3 - TEL. 720070* - DEN HAAG

Algemeen Organisator:
A. MEIJER-SCHWENCKE
Cultuureel Voorzitter:
Dr. W. COENHUIS
Technische Voorzitter:
J. LEARHICH

Den Haag, November 1941.

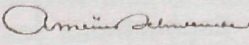
Waarde Collega,

Het doet mij genoegen U hierbij een serie van 6 boekjes te doen
toekomen, inhoudende de verschillende voordrachten die tijdens het
Zomerkamp voor journalisten op kasteel Cannenburg te Vaassen zijn
gehouden.

De inhoud van deze boekjes zal U een idee geven van de op dit
eerste, zoo geslaagde Zomerfeest gehouden lezingen, welke, door hun
inhoud, voor U een blijvende waarde bezitten.

Ik hoop, dat deze brochures Uw aandacht zullen hebben en dat
zij een plaatsje in Uw boekenkast zullen mogen vinden.

Met Nederlandschen groot,

Algemeen Organisatieleider
van het Zomerkamp.

In november 1941
zond de Algemeen
Organisatieleider de
kampserie van zes
boekjes rond met
de verschillende
voordrachten die
tijdens het 'Zomer-
feest' gehouden wa-
ren.

Gebruikte bronnen (kampen 1941, deel 1 en 2)

- Voordrachten, gehouden in 1941, uitgegeven in KAMP-SERIE bij uitgeverij De Delta te 's-Gravenhage
- 'Niet voor publicatie', proefschrift van R. Vos in 1988
- 'Perszuivering', de Nederlandse pers 1944-1951 door J. Driever en J. Brauer
- Artikel 'Journalist op kamp voor de Nieuwe Orde' door G. Groeneveld in de Volkskrant van 28 april 2002
- Gegevens en documenten die bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) beschikbaar waren
- Verzameling WO II van R.E. Taselaar

Kerk en kunst

Wijdings- of apostelkruisen

Jan van Zelle

Een beetje verborgen achter het vroeg-zestiende-eeuwse koorhek bevinden zich op de muren van het driezijdig gesloten koor van de Grote Kerk in Epe twee zogenaamde wijdingskruisen of apostelkruisen. Zij zijn ontdekt bij de restauratie van de kerk in 1962.

In dit artikel gaan wij in op de betekenis van de wijdingskruisen en de mogelijke datering ervan. In de artikelen die over de Grote Kerk in Epe zijn verschenen, wordt er slechts summier op ingegaan. H. Bultman beperkte zich in zijn 'Enkele gegevens betreffende de Nederlands Hervormde Kerk te Epe', juni 1995, tot de opmerking: *"Tijdens de grote veranderingen in 1864 en de restauratie van de kerk in 1908 en in 1962 kwamen op de muren, vooral van het koor, maar ook elders, muurschilderingen bloot, naar schatting uit de tweede helft van de vijftiende eeuw."*

In Ampt Epe nr. 6 van oktober 1965 schreef G.S. van Lohuizen: *"Ook zijn tegen de oostmuur van het koor enkele wijdingskruisen te zien, aangebracht na de wijding van de kerk"*. In de beschrijving van de inventaris van de Grote Kerk te Epe vermeldt W. Meulenkamp in 1983 dat er twee wijdingskruisen met de afmetingen 39x39 cm, zwart en wit, in het koor aanwezig zijn en dat die bij de restauratie van 1962 ontdekt werden. In het boekje 'De Grote Kerk te Epe' (zonder jaartal), uitgegeven door de Stichting Meere-orgel, wordt over de wijdingskruisen niets vermeld. Toch hebben deze grote historische betekenis. Zij herinneren eraan dat de kerk op plechtige wijze in ge-

bruik werd genomen, gepaard gaande met feestelijkheden die zich tot ook buiten de kerk uitstrekten.

Kerkwijding

De kerkwijding of consecratie is een plechtigheid waarbij het nieuwe kerkgebouw bestemd werd voor de eredienst. Deze ceremonie werd verricht door de bisschop die de dag ervoor had gevast om deze hoge taak met grote geestelijke concentratie te kunnen vervullen. Het was een klerikale aangelegenheid, waarbij de parochianen pas aanwezig mochten zijn vanaf het begin van de mis. Eerst liep de bisschop rond het kerkgebouw om door besprenkeling van gewijd water de machten van het kwaad te verdrijven. Na drie maal op de dan nog gesloten deur te hebben geklopt, volgde een plechtige intocht van de bisschop met zijn assistenten. Dan werd de binnenkant van de kerk, en speciaal het altaar, door besprenkeling gezuiverd van alle kwaad. Met zijn staf maakte de bisschop op de met as bedekte vloer zijn inschrijving van het Griekse en Latijnse alfabet en symboliseerde daarmee alle volken die Christus' kerk zullen binnengaan. Vervolgens werden de relieken op plechtige wijze binnengedragen, die in het 'reliekengraf' op het hoofdaltaar werden ingemetseld. Dit gaf aan dat de kerk van nu af aan ook een woonplaats van de heiligen was. Daarna zalfde de bisschop op twaalf plaatsen op de binnenmuren de zogenaamde 'apostelkruisjes'. Hiermee werd symbolisch aangegeven dat de kerk gebouwd was op het fundament van de twaalf apostelen.

Kerkwijdingsfeest

Elk jaar was de herdenking van de kerkwijdingsdag een groot feest met een eigen liturgie. Na de plechtige mis was er 'kermis', afgeleid van kerkmis=de mis op de kerkwijdingsdag. De plechtigheid in de kerk liep als vanzelf over in de feestelijkheden op het kerkplein; bij een hoge kerkelijke feestdag hoorde een uitvoerige viering buiten het kerkgebouw.

De vraag is, wanneer er traditioneel in Epe kermis werd gevierd. In oude almanakken werden deze data ieder jaar vermeld. Uit de Deventer Almanak en de Geldersche Volksalmanak met gegevens over jaarmarkten en kermissen leiden we af dat in de negentiende en een deel van de twintigste eeuw de kermis in Epe altijd op de laatste donderdag in september

plaatsvond. Dat kan variëren van 24 tot en met 30 september. Of de (uitgebreide) kerk eertijds is ingewijd op een datum die in die periode valt, is nog in de schoot der goden verborgen. Het kerkwijdingsfeest wordt wel als voortzetting van het Germaanse *Herfstding* beschouwd, waarbij mensen uit de verre omtrek bijeenkwamen om het herfstfeest te vieren en zaken af te handelen. Officieel is de kerkwijding de herdenking van de inwijding van een kerk, maar in Duitsland werd deze *Kirchtag* in september en vaak op Sint Michael of de zondag daarna gevierd. Sint Michael valt op 29 september.

Datering

Wel is wat meer te zeggen over het tijdvak waarin de inwijdingskruisen vermoedelijk zijn aangebracht. In een artikel van de hand van de bouwhistoricus B.H.J.N. Kooij, getiteld: '*De bouwfases van de Hervormde Kerk te Epe*', Ampt Epe nr. 129, december 1999, wordt geconstateerd dat de oostmuur van het schip tegen de steunbeer van het koor is aangebouwd. Dit betekent dat het huidige schip jonger is dan het koor. Door middel van zogenaamd dendrochronologisch onderzoek (dit is de ouderdomsbepaling door vergelijkend onderzoek van jaarringen van hout) is het hout van de kapconstructie van het schip gedateerd op het jaar 1401 plus of min zes jaar. De bouw van het huidige koor zal volgens Kooij aan het einde van de veertiende eeuw hebben plaatsgevonden. Toen, of bij het gereedkomen van de zijbeuken en tenslotte de verhoging van de toren rond 1415, zullen naar alle waarschijnlijkheid ook de wijdingskruisen zijn aangebracht.

Kerckwijding bij protestanten

De zeventiende-eeuwse schilder Gerard Dou heeft de moeder van Rembrandt geschilderd, terwijl ze leest in een perikopenboek, een bundeling van bijbelteksten die op bepaalde dagen in de liturgie werden voorgelezen. Op het schilderij is te zien dat op de bladzijde die de oude vrouw leest, een voorstelling staat van Zacheüs in de vijgenboom (Lucas 19:1-10). Het opschrift luidt: 'Op den dach der kerckwijding'. De gedachte van de viering van de kerkwijding leefde dus nog in de Gouden Eeuw.

Zoals wij gewend zijn geboortedagen te vieren, zo is het misschien een goed idee jaarlijks in september, bijvoorbeeld op monumentendag, de dag der kerkwijding te vieren en daarmee uitdrukking te geven aan de betekenis van dit aloude religieuze erfgoed, ook als cultureel centrum, voor de gehele gemeente Epe.

Bronnen:

Ton H.M. van Schaik, *Gebouwd op geloof* (Stichting Open Monumentendag, Amsterdam 2005)

G.S. van Lohuizen, *De Nederlands Hervormde kerk te Epe (III)*, Ampt Epe, nr. 6, oktober 1965

B.H.J.N. Kooij, *De bouwfases van de Hervormde kerk te Epe; bijdrage tot de geschiedenis van de Grote Kerk te Epe (3)*, Ampt Epe, nr. 129, december 1999

Wim Zaal, *Alle Heiligen; Heiligenkalender voor Nederland en Vlaanderen*, Rijswijk 1998

WereldFeestenAlmanak, <http://www.beleven.org/verhalen/feesten/herfst.html>

Streekarchivariaat Noord-Veluwe, Bibliotheek, Almanakken

Kraplap (n.a.v. lezing 6 april 2006)

Jan van Zelle

Bij de voordracht over 'De streekdracht van de Noord-Veluwe tussen 1850 en 1950' werd een vraag gesteld over de etymologie van het woord 'kraplap'. Enig speurwerk leverde het volgende op:

Kraplap wordt ook wel kroplap genoemd (digitaal volkscultuurplein van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur; google: kraplap).

Nu betekent 'crop' volgens het Middelnerlands Handwoordenboek van J. Verdam: lijf, lichaam (gemeenzaam). En dicht bij huis: in het Woordenboek van het Dialekt van Epe staat bij 'kroplappe' borstlap.

En daarmee is de herkomst van het woord 'krap' in kraplap wel duidelijk.

De eerste Christelijk Nationale School te Vaassen

(3) Na de periode Lucas - Tieman

Dirk Bakker

*De pastorie van de
Hervormde Ge-
meente aan de
Dorpsstraat
te Vaassen (foto in
zuidelijke richting
genomen)*

Meester Tieman trad in mei 1887 dus af als hoofdonderwijzer. In verband met zijn geringe pensioentje hoopte de burgerlijke gemeente dat men hem het ambt van koster en voorzanger zou laten behouden. Dat zal ook wel gebeurd zijn, tot zijn dood in 1891, vier jaar later dus. In datzelfde jaar overleed ook zijn hulponderwijzer, Coenraad Hendrik Mulder. Van hem is niet veel meer bekend dan dat hij drie zoons had, die geen van allen voor zichzelf konden zorgen.

Ds Lucas en Pastoor Wolf deden een oproep tot de ingezetenen om de weduwe te steunen. De Vaassense predikant heeft gedurende zijn loopbaan in Vaassen bijna geen andere koster en voorzanger gehad dan het hoofd van de openbare school. Hoewel zijn gemeenteleden daar, gezien het petitionnement, heel anders over dachten, was het toch begrijpelijk dat Tieman koos voor die school.

Inmiddels werd de eerste christelijke school binnen de gemeente Epe gesticht en wel te Gortel in het jaar 1890. Daar moesten de kinderen, als ze gingen, naar de school in Vierhouten. De stichting was feitelijk voor een groot deel te danken

aan enkele leden van de Evangelisatievereniging 'Bethel' op het Handel te Emst. Zij stelden ook te Gortel een groepje aanhangers samen onder de naam 'Het Mosterdzaadje'. Door dit groepje, met de heer Zwart uit Emst, die zelfstandig voor de bouw der school ongeveer f 3.000 bijeenbracht, kon het plan worden uitgevoerd. Grondwerkzaamheden werden gratis gedaan en de stenen haalde men zelf in Terwolde.

De tweede christelijke school in onze gemeente kwam tot stand in Epe. Ook daar begonnen de activiteiten rond 1890 en in 1896 werd er een schoolvereniging opgericht. Weer zes jaar later kocht men van een der leden een stuk grond, gelegen aan de Hoofdstraat. Men begon toen spoedig met de bouw en in 1904 werd de school geopend. Er waren toen maar 36 leerlingen, maar na de opening is het aantal snel gestegen. Het aantal spijbelaars, in de zomermaanden, was inmiddels door de invoering van de leerplicht behoorlijk afgenomen. De plaatselijke verordeningen, voor die tijd, werden nauwelijks nageleefd.

In het voorjaar van 1896 werd Ds Lucas ziek. Er wordt dan enkele maanden geen kerkeradsvergadering gehouden. Eerst 15 juni komen de broeders weer bijeen, onder leiding van de consulent, Ds Troostenburg de Bruijn, de predikant van Emst.

Als afgevaardigde naar de classicale vergadering te Harderwijk wordt voor Vaassen dan gekozen ouderling B. Zwerus. Ds De Bruijn vertelt dat hij en zijn ouderling uit Emst het plan hebben om de reis naar Harderwijk te maken over het station Elburg/Oldebroek. Heen en terug. De onvermijdelijke kosten van de reis, die broeder Zwerus moet maken, moeten door de Kerkvoogdij van Vaassen gedragen worden, aldus de voorzitter. Verder maakt een der broeders de opmerking dat het godsdienstig onderwijs reeds sedert geruime tijd stilstaat. De consulent belooft hierin zo spoedig mogelijk te zullen voorzien. Over Ds Lucas wordt met geen woord gerept. Ook niet in de volgende vergadering op 8 juli. Hoewel Ds De Bruijn nog maar korte tijd plaatsvervanger was in Vaassen, schijnt hij de gemeente toch min of meer als een desolate boedel beschouwd te hebben. Hij deelt de broeders o.a. mee, *"dat hij verschillende volwassen personen uit de beschaafde stand heeft aange-*

boden de gelegenheid om zich voor te bereiden tot het doen van belijdenis. Het schijnt hem uiterst nadelig toe, ook om de kracht die het verkeerde voorbeeld op minder ontwikkelden uitoefent, dat er in de gemeente jongelieden zijn van deftige huize, die reeds tot jaren des ondersheids zijn gekomen, kerkelijke voorrechten verwaarlozen en godsdienstige verplichtingen verzuimen. Daarom had Z. Eerw. verschillende hunner hierover aangesproken."

Omtrent het regelen der catechisatiën voor de schooljeugd is de predikant in overleg getreden met het Hoofd der school. Dan zullen de broeders overgaan tot het tellen van het collectegeld der laatste maanden, maar de voorzitter verzocht dat na de vergadering te doen, aangezien hij graag met de laatste trein naar Emst zou afreizen.

Ds Lucas

Een paar weken later, 1 augustus, overleed Ds Lucas en in de vergadering van 30 augustus 1896 deelt de voorzitter mee, dat van het overlijden van Ds Lucas is kennis gegeven aan de Kerkelijke courant en de kerkeraden van zijn vorige standplaatsen, maar geen woord ter gedachtenis. De kerkeradsverslagen onder Ds Lucas waren immer dorre opsommingen van diaconie-aangelegenheden, als opbrengst collecten, ondersteuning in kwartjes of kleding, enz. De verslagen tijdens het consulentchap van Ds De Bruijn zijn

soms bloemrijke verhalen en daar er voor het eerst ook onderwijskwesties aan de orde komen, volgt hier het volledig verslag der vergadering van 4 oktober 1896:

"Tegenwoordig zijn alle leden, uitgenomen Br. Voorhorst, wiens dochter onverwachts overleden is, en Br. Vosselman, die ongesteld is.

De notulen der vorige bijeenkomsten worden gelezen, gearresteerd en ondertekend.

Een zeer treurige ervaring heeft de consulent gehad in de laatste weken, treuriger dan misschien ooit in zijn 40-jarige predikantsleven. Mondeling en schriftelijk was in zijn herderlijke zorg, krachtig aanbevolen door zijn gemoedelijke ambtsbroe-

der te Montfoort, de persoon Egbertje Brandes, oud 18 jaar (?), die te Vaassen een poos geleden was komen wonen. Genoemd meisje had de predikant bezocht en de groeten overgebracht van zijn ambtgenoot te Montfoort, van wien zij gedurende meer dan twee jaren godsdienstig onderwijs had genoten en die haar in meer dan één opzicht prees.

Toen evenwel de consulent bij zijn eerstvolgende komst haar wilde bezoeken en toespreken, omdat ze door haar woorden hiertoe enige aanleiding had gegeven (ze wenschte naar elders te vertrekken) en hij zich daartoe vervoegde aan het huis waar zij in ondergeschikte betrekking werkzaam was, vernam hij van het hoofd des gezins, dat zij verdwenen was. De predikant deed natuurlijk onderzoek naar de vermoedelijke plaats van haar verblijf. Hij werd daarin op de meest welwillende wijze geholpen door het hoofd der burgerlijke gemeente. Schriftelijk onderzoek bleek vergeefs te zijn. Sporeloos is zij verdwenen. Zij had gelogeerd in 'De Koffiekan'. Zelfs heeft zij getracht, dit is duidelijk, iedereen het spoor bijster te maken. Het laatst is zij gezien te Loenen op de Veluwe met een manspersoon, aan wien zij zich had aangesloten. Vandaar is zij alléén, zonder hem, haar eigen weg gegaan. Het is ons niet mogen gelukken waarheen.

De consulent deelt aan de Broeders mede, dat hij bij zijn huisbezoek ontdekt hebbende, dat Mej. H. Punt, onderwijzeres alhier, nog geen lidmaat is, daarover H.Ed. moeder Mevr. Punt, geb. Nijenhuis te Apeldoorn, heeft gesproken. Z. Eerw. vernam toen, dat de predikant Hattink met genoemde Mevr. Punt over het leren en aannemen van haar dochter al gesproken had. Ds H. had haar onderwezen, voor ze als hulponderwijzeres naar Heerde vertrok.

Het gesprek tussen Mevr. P. en de consulent was geëindigd met de afspraak dat men nader in overleg zou treden met Ds Hattink, diens wensen vernemen en eerst daarna tot een besluit zou komen, alles in verband met de studie en examens van Mej. P.

Een dito geval, maar in omgekeerde richting, doet zich voor met het jongmens Gerrit Heering. Deze woonde vroeger te Vaassen en was leerling van wijlen Ds Lucas en reeds zover gevorderd, dat hij met andere jongelieden zou aangenomen worden, indien de ziekte en het overlijden van genoemde pre-

dikant dit niet verhinderd had. Sedert korte tijd woont G. Heering in de gemeente van Apeldoorn, bij Willem van Olst op de Beemte. Er moet alzo vergunning gevraagd worden aan de Kerkeraad van Apeldoorn, indien hij met de andere leerlingen van wijlen Ds Lucas te Vaassen zal worden aangenomen.

Een der broeders herinnerde aan de belofte van de predikant, met het beginnen der catechisatiën. De voorzitter heeft reeds aan twee leden van de kerkeraad verzocht daarbij tegenwoordig te zijn en deze Br. hebben Z. Eerw. zulks beloofd.

De vergaderingen van de Kerkeraad zullen voortaan zoveel mogelijk niet op zondag worden gehouden.

Een der aanwezige broeders verzocht de consulent, op de aanstaande Ringvergadering, aan zijn ambtgenoten het verzoek van de Kerkeraad over te brengen, dat de predikanten van de Ring in de vervolge de vacaturebeurten te Vaassen des voormiddags zullen vervullen en niet nademiddag.

Een der leden deelt de consulent mee dat Jannes Westerbroek, een broeder op hoge leeftijd, wonende in het Vaassensebroek, ernstig ziek is. De predikant dankt voor deze mededeling en niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering te twaalf uur gesloten."

'De Koffiekan' was een logement voor marskramers en derg. In de volksmond ook bekend als de slaapstee van (Veldhuis?). Het lag aan de Hoofdweg te Emst, zoals er ook een lag aan de Emsterweg te Vaassen.

Eind 1897 en begin 1898 werd in vijf maanden geen bijeenkomst van de kerkeraad gehouden. In maart van laatstgenoemd jaar blijkt dan dat Ds J.W. Geselschap te Vaassen zijn intrede heeft gedaan en over de mogelijkheid of wenselijkheid van het stichten ener christelijke school wordt, evenmin als voorheen, nimmer gesproken. Over andere zaken trouwens ook amper, want in het schrijven was de dominee geen meester. Het verhandelde werd soms in vijf of zes regels samengevat en twee daarvan had hij nodig tot vermelding van welke broeders niet aanwezig waren.

Op een vergadering in april 1917 komt het onderwijs even ter sprake, als men een adres tot de gemeenteraad richt, met ver-

zoek om de kermis af te schaffen. Daarin wordt gezegd dat de gemeente jaarlijks grote sommen uitgeeft voor uitbreiding en verbetering van het onderwijs, teneinde de zedelijke verheffing van ons volk te bereiken, iets wat door de kermis weer teloor gaat. Als niet zo sterk argument wordt dan gebruikt: "Hoe spoedig zijn de aardige schoolliedjes op de kinderlippen vervangen door vuile kermisdeunen".

Gedurende de periode van de predikanten Lucas en Geselschap is de maatschappelijke positie van de onderwijzers zeer veel verbeterd. Het kwam na 1900 niet meer voor, dat een onderwijzer dacht: wie wetenschap vermeerderd, vermeerderd smart, en toen maar weer dagloner werd. Toch was het in 1900 nog maar 75 jaar geleden dat de Commissie van Onderwijs voor de provincie Groningen, in haar verslag over het jaar 1826, zegt dat de schoolmeester, de heer J.P. Russeling te St. Annen, van honger en gebrek gestorven was.

In de taakopvatting en het geestelijk peil der onderwijzers veranderde er nog veel meer. Tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden was het zo geregeld:

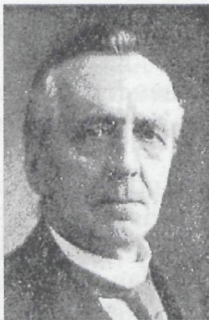
"De kerkeraden zullen alomme toezien dat er goede schoolmeesters zijn, die de kinderen niet alleen leren lezen, schrijven, spreken en vrije kunsten, maar ook in de Godzaligheid en in de Catechismus onderwijzen.

Alle de schoolmeesters zullen van de Classis, of haar Gedeputeerden, geëxamineert of onderzocht worden, of zij zuiver zijn in het geloof en bekwaam tot hun dienst.

Tot de bediening der scholen zal niemand, dan die een lidmaat is der Gereformeerde Kerke en verciert met getuigenis van een oprecht geloof en vroom leven en in de Catechetische leer wel geoefent, gebruikt worden, heiliglijk belovende dat hij de jonkheid, hem toebetrouwd, in de fundamenten der Christelijke Religie naarstelijk zal onderwijzen."

Bij de grondwetsherziening van 1848 was deze zwaarwichtige verklaring al zo ver afgezwakt dat het werd:

"De inrichting van het openbaar onderwijs wordt met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen door de wet geregeld. Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezicht der overheid en bovendien, voorzover het middelbaar en lager on-

Ds Geselschap

derwijs betreft, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid der onderwijzers, het een en ander door de wet te regelen."

Er werd nu dus voor het eerst gezegd, dat het geven van onderwijs vrij was, maar ook in de wet stond: "*Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoende openbaar onderwijs gegeven.*" Deze bepaling is later wel gebruikt, in dorpjes waar nauwelijks een gezin woonde dat openbaar onderwijs verlangde, om toch een openbare school te stichten.

Nadat in 1860 de Vereniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs was opgericht, nam het aantal scholen voor dat onderwijs snel toe. In het jaar 1900 waren er al 650, met in totaal meer dan 100.000 leerlingen. De groei hield uiteraard gelijke tred met de steeds losser wordende band tussen kerk en geloof met de openbare school.

Hoe de situatie in Vaassen was de laatste halve eeuw vóór de stichting van een christelijke school, de periode Lucas/Geselschap dus, is bekend. Zij hebben nooit iets doen blijken van enige voorkeur voor een christelijke school. De kerkeraad werd hier dus vanzelfsprekend geen broeinest van plannen in die richting, en het initiatief kwam van andere zijde.

Op 1 maart 1916 verscheen er een advertentie in de Eper Courant, van de Christ. Hist. Kiesverenigingen van Emst, Oene en Vaassen, de A.R. Kiesvereniging te Epe en de R.K. Kiesvereniging van Vaassen, met het advies voor de a.s. Kamerverkiezing te stemmen op J.R. Snoeck Henkemans, de kandidaat der rechtse partijen in de kieskring Harderwijk.

Als bestuursleden van de Christelijk Historische Kiesvereniging "Koningin en Vaderland" te Vaassen worden daarin genoemd: A.J. Zwerus, voorzitter (Dorpsstraat), H. de Graaf, tweede voorzitter (Torenstraat), R. Smit, secretaris (Jonas), Albertus Zwerus, penningmeester (Geerstraat) en J. Kok (Kosterstraat).

Dan wordt enkele maanden later, in september, een vergadering belegd in de consistoriekamer van de kerk, en hiervoor was als spreker uitgenodigd dezelfde heer Snoeck Henkemans. Op die vergadering waren 17 personen aanwezig en allen wa-

ren het erover eens dat getracht moest worden om zo spoedig mogelijk christelijk onderwijs in Vaassen te krijgen. Allen verklaarden dan ook lid te willen worden van een op te richten vereniging tot stichting en instandhouding van een christelijke school.

Om de zaken verder uit te werken werd, staande de vergadering, als voorlopig bestuur gekozen: A.J. Zwerus, H. de Graaf en J.W. Kok. Daar kwamen spoedig bij: R. Smit en Alb. Zwerus. Het bestuur van de schoolvereniging is dan dus precies gelijk aan het bestuur van de plaatselijke C.H. Kiesvereniging. De stichting van de school was dus geheel het werk van die afdeling der C.H.U.

Een prachtig stukje oud-Epe

Een foto van de boerderij op de plek waar nu de 'KUPERSHOF' staat, aan de huidige Kuipersweg (vroeger: "an de Beaksies"). Deze boerderij is enkele jaren vóór de Tweede Wereldoorlog afgebroken. Een oud stukje Epe dat er niet meer is. Het bewaren waard. Op de familie de bewoners van het huis, de familie Tenkink. De foto is eigendom van de heer J. Tenkink.

Hugo Landheer (1896-1995)

Drs Dianne Hamer

Vele jaren woonde deze beeldende kunstenaar in Epe, van 1935 tot 1956. Hij was oorspronkelijk afkomstig uit Schiedam, waar hij op 9 december 1896 werd geboren als het derde kind van Jan Landheer en Klazina Cornelia Jongenburger. Hugo had twee zusjes en een broer.

Al heel jong had Hugo belangstelling voor tekenen en op zijn elfde jaar begon hij met teken- en schilderlessen bij Willem Hardenberg in Rotterdam:

"Ik heb, heel klein nog, altijd gezegd schilder te willen worden en mijn Ouders gaven me dan ook reeds op mijn elfde jaar teeken- en schilderlessen. Woensdag- en Zaterdagmiddag ging ik met de tram naar Rotterdam en werkte daar op 't atelier van Willem Hardenberg¹, mijn leermeester en tegelijk vertrouwensman, een goed teekenaar met een zeer verfijnde kunstsmaak."

Na zijn eindexamen H.B.S. werkte hij drieëneenhalf jaar op de Academie voor Beeldende Kunsten in Den Haag. Hij had op aandringen van zijn vader al tijdens zijn middelbareschooltijd de lagere akte tekenen gehaald, 'want dan kun je overal les

¹ Willem Hardenberg (1879-1939), opgeleid aan de kunstacademies van Den Haag en Rotterdam, was leraar MO handtekenen. Daarnaast was hij werkzaam als illustrator en kunstschilder. Vanaf 1918 vervaardigde hij houtsnedes.

geven'. Vanaf zijn eenentwintigste jaar was hij leraar op middelbare scholen; 's avonds en 's nachts schilderde hij voor zichzelf.

Op 2 januari 1924 trad hij in het huwelijk met Mien Tels, actrice. Hun eerste kind Hugo werd op 14 januari 1928 geboren en op 27 april 1936 kregen zij een tweede zoon, Ronald. In 1935 verhuisde het gezin naar Epe. Zoon Hugo heeft hierover in 1994 bij de opening van een tentoonstelling van zijn vaders werk in de expositieruimte 'De Ring' in het Eper gemeentehuis het een en ander verteld:

"...2 november 1935. Dat was de dag van de vermoedelijk belangrijkste verhuizing die Hugo Landheer in zijn lange leven ooit heeft ondernomen. Met vrouw en één kind toen nog. Een verhuizing die hem zijn verdere leven behoorlijk zal zijn bijgebleven. Het was een gure novemberdag in 1935. Zijn vrouw en zoontje hadden zich 's morgens per trein naar Epe begeven. Daar werden zij opgevangen door de oudere broer van de schilder – die intussen al enkele jaren het vak van kippenboer in Epe uitoefende, Bert Landheer, met zijn huishoudster, zoals dat toen nog zo mooi heette. Je mocht er eens wat anders van gaan denken... – in afwachting van de komst van de verhuishwagen, met have en goed en Hugo Landheer die was meegereeden. De verhuishwagen, 's morgens vroeg uit Den Haag vertrokken, zou in de middag aankomen.

Terwijl de wachters zich kleumend geposteerd hadden voor het huis, verstreek de tijd en brak de duisternis langzaam aan en dus bij hen de paniek. Geen verhuishwagen. Die arriveerde pas toen het al donker was. Toen moest alles nog worden uitgeladen. Oorzaak van de vertraging? Een gebroken as onderweg."

Hugo Landheer jr. herinnert zich nog goed hoe het toen in Epe was: "...Het was in die tijd echt nog primitief op het platteland. Er was nog geen waterleiding, geen gas en geen riolering en veel huizen mochten al blij zijn met elektra... Wij hadden in de keuken een gewone kraan, de enige in het hele huis en die werd gevoed uit een waterreservoir dat op zolder stond. Die watercontainer moest je 's ochtends eerst vullen en dat ging via een horizontaal heen en weer slingerende hendel van een pomp die aangesloten was op het grondwater. Dat was toen nog drinkbaar, al smaakte het altijd wat ijzerachtig. Je moest

een flink aantal minuten pompen, maar ook weer niet te veel, want dan liep het water via een overloop op zolder in het atelier van mijn vader."

Hugo Landheer woonde aan de Kortekampweg B 309 II, later werd dit nummer 7. Voor dit huis had hij f 2.750 moeten betalen, een bedrag waarvoor hij heel wat

schilderijen heeft moeten verkopen!

Hij schilderde zes dagen per week en alleen op zondag was er tijd voor andere zaken. Zo kwam het wel eens voor dat, wanneer hij dan in de tuin aan het werk was, opgeschoten jongelui uit het dorp langs fietsten en steevast riepen: "Warken op zondag!!!"

Op een dag wilde hij de Renderklippen gaan bekijken en hij vroeg de weg ernaartoe aan een boer. Die antwoordde: "Oh, daar is niks te zien, hier een bargie, daar een bargie."

In de periode van 1900 tot 1945 was de kunst in Nederland nogal in beweging. Er waren tal van nieuwe stromingen, zoals symbolisme, luminisme, expressionisme, kubisme, futurisme en surrealisme.

Hugo Landheer was niet in te delen bij een van deze stromingen; hij nam een heel eigen plaats in. Omdat in zijn werk het kleurgebruik fel en intensief is, werd hij wel tot de expressionisten gerekend, maar tegelijkertijd werd zijn werk gekenmerkt door sterk constructieve elementen, een beïnvloeding van het kubisme. Ook was er in zijn werk vaak sprake van een gedroomde realiteit, die voortkwam uit herinnering:

"...dat sommige werken weergeven den indruk der realiteit in het zeer versterkte. Bouw en perspectief van brug en huizen zijn sterk geaccentueerd. Maar wij voelen dadelijk dat men zoo'n brug toch wel kan zien, of juist, van dit heele geval wel

zulk een herinnering kan hebben. En veel is er zoo. Nu eens laat Hugo Landheer ons landschappen en huizencomplexen zien, die aan dromen doen denken. Wij herkennen heugenis- sen aan de realiteit, zooals die in ons onbewuste kunnen voort- leven en in droom of in een toestand tusschen waken en dromen tot bewustzijn opgewerkt kunnen worden”, zoals een criticus in 1925 over hem schreef.

De belangrijkste invloeden in zijn werk echter zijn die van het expressionisme en kubisme geweest, terwijl Hugo Landheer daarna stilistisch zijn eigen weg is gegaan. In de jaren '20 en '30 werkte hij nog in verschillende technieken; hij maakte houtsnedes, potlood-, houtskool- en krijttekeningen en olie- verfschilderijen. Later werkte hij alleen nog met olieverf.

Zijn kleurgebruik was fel en vloeiend, soms 'wattig'; hij had een voorkeur voor afgeronde vormen, een gebogen lijnvoering en duidelijke contouren.

Zijn onderwerpen waren stadsgezichten (vooral van Schie- dam), dorpjes in Drenthe, (ophaal)bruggen, molens, havens, zeilschepen, landschappen met of zonder dieren, portretten en (kerk- of gewelf)interieurs. Als hij zeilschepen schilderde, wa- ren dat vooral antieke, 17^e-eeuwse VOC-schepen met opbol- lende zeilen. Op zijn stadsgezichten zijn vaak poortjes, door- kijkjes, zuilen e.d. te zien. Hierin doet hij wel wat aan Escher denken; ook bij hem lopen de trapjes en poortjes dood. Zijn landschappen waren soms eenzaam en dromerig. Ook schilder-

*Impressie van de ateliertafel
in Aerdenhout*

de hij graag kleder- drachten, hij hield niet van stillevens.

Zijn zoon Hugo ver- telde hierover nog: "Het merkwaardige is, dat Hugo Land- heer naar Epe ver- huisde om meer in- spiratie door de na- tuur op te doen, maar dat het in zijn werk nooit zo tot uiting is gekomen.

Ik bedoel, bossen of goudgele roggevelden die je hier toen nog had en waar vele schilders van getuigen, heb ik hem nooit zien schilderen. Daarentegen heeft hij wel veel boerderijtjes, mestkarretjes, hooibergen en diverse boerderijdieren geschilderd, maar weer zelden de bijbehorende boeren."

Hugo Landheer had een bijzondere werktechniek. Op zijn schilderijen bracht hij vele lagen verf aan en aan het einde van een schilderdag zaten de penselen vol verf. Die verf drukte hij op een 'verantwoorde' manier uit op kartonnetjes, om daar later nog weer wat mee te kunnen doen. Dit werden dan zijn kleurstudies. Ook werkte hij veel met de achterkant van zijn penseel, waarmee hij iets in contour kon aangeven. In een ongedateerd, handgeschreven stuk vertelt hijzelf over zijn manier van schilderen:

"Ik heb heel hard gewerkt en me in 't bijzonder toegelegd om een deugdelijke techniek te krijgen. Dit komt niet vanzelf. Mijn voorstudies hebben me de weg gewezen. Bij het schoonmaken van mijn penseelen met wit papier werd ik dikwijls getroffen door de meest wonderlijke kleurcombinatie. Dit heeft er toe geleid dat ik nu voorstudies in kleur ging maken in plaats van alleen maar voorstudies in zwart-wit, zoals ik tot nog toe had gedaan. Honderden voorstudies heb ik in de loop van de jaren gemaakt, evenveel bijna ervan omgewerkt of vernietigd. Als ik nu rondloop met het idee een nieuw doek te maken zoek ik tusschen al die voorstudies, de meeste zijn slechts kleurstudies, en meestal vind ik direct diegene, die me inspireert bij mijn nieuwe onderwerp. (Honderden en honderden uren heb ik

besteed met het maken van die voorstudies, ik kan er nooit mee ophouden, telkens maak ik er bij en doe andere weg.) Ik maak nu een ontwerp in zwart-wit, soms meer dan een, en dan pas begin ik met het schilderen, eerst in tempera, daarna in olieverf vrij dik. Dit moet eerst goed drogen. Dan met tusschenpoozen van ongeveer een week schilder ik het geheel over, telkens en telkens weer met dunne verflagen. Op sommige van de doeken zijn wel 20-30 lagen verf over elkaar aangebracht. Zoo heb ik honderden schilderijen opgezet, de meeste waarvan ik vernietigd heb alvorens ze voleindigd waren, om reden dat ze me in 't geheel niet bevielen. Heel veel dank ben ik verschuldigd aan mijn vrouw (Ottie), die net zoo critisch is als ik, misschien nog meer. Alvorens ik 's morgen begin, bekijken we heel erg critisch het doek van de dag, bespreken wat er aan gewerkt en eventueel veranderd moet worden en dan ga ik aan 't werk met de moed van de wanhoop. Elke dag werk ik aan een ander doek, totdat het eerste weer, goed nagedroogd, aan de beurt is, zoodat ik gewoonlijk aan 8-10 schilderijen (of meer) tegelijk werk."

In 1946 was Hugo's huwelijk met Mien Tels uitgelopen in een scheiding, zij vertrok met haar twee zoons. Hugo Landheer bleef in Epe wonen en trouwde opnieuw, met Ottoline (Ottie) van der Vies. Ottie wilde het werk van haar man bekendheid geven door middel van exposities. Zij had veel contacten in het buitenland, die zij hiervoor gebruikte. Hugo Landheer heeft vanaf het begin van zijn carrière zeer vaak geëxposeerd in zowel binnen- als buitenland. Ook zijn er tentoonstellingen van zijn werk geweest in diverse musea.

Hugo Landheer verkocht zijn werk ook het liefste aan musea, omdat hij van mening was dat zoveel mogelijk mensen kunst moesten kunnen zien. Aanvankelijk kon hij zich dit niet permitteren, vooral in de periode dat hij in Epe woonde, omdat hij toch geld moest verdienen om van te kunnen leven. Later was dat niet meer zo nodig, omdat zijn tweede vrouw rijk was.

Hij heeft in zijn leven erg veel gereisd, vooral door West-Europa, maar ook in Hongarije, Tsjechië, Polen, Slowakije. Er is veel werk van hem verkocht in deze Oost-Europese landen.

In Epe was hij bevriend met Chris Lanooy en Bas van Pelt; in diens tentoonstellingsruimte in Den Haag heeft hij ook geëxpo-

seerd. Over het contact met Lanooy wist zijn zoon nog een en ander te vertellen:

"Lanooy woonde aan de weg naar Heerde, net ten noorden van de marechausseekazerne, nu het politiebureau. Dat was dus voor Hugo Landheer om de hoek. Geen wonder dat beide kunstenaars elkaar al snel leerden kennen en waarderen. Lanooy en zijn vrouw hadden een andere kunstenaar onderdak verleend. Dat was een man die, evenals Lanooy zelf, een flinke baard had en die in plaats van potten een aap boetseerde

van groenbruinachtige klei. Als die aap dan klaar was, werd hij door zijn maker stevast niet goed genoeg bevonden en in elkaar geslagen en dan begon het ritueel opnieuw. Als kind begreep ik dat nooit, want ik vond die aap in zijn laatste levensfase altijd mooi, levensecht. Maar zijn schepper bezag dat blijkbaar met een ander, artistieker oog!

De woonkamer van Lanooy, waar wij Hugo Landheren altijd welkom waren, was doordesemd van de reuk van de honden die hij bezat. Die huiskamer die groot was uitgevallen en waar wat kleedjes op de grond lagen, ademde een heel aparte sfeer; er straalde veel warmte van af. Dat is mij bijgebleven. Nog afgezien van de ovens die Lanooy gebruikte en die altijd machtig interessant waren. En wat een voorraad prachtige potten en pullen had hij!"

In 1945 heeft Hugo Landheer in het Rijksmuseum in Amsterdam een oorkonde en legpenning gekregen ter gelegenheid van de opening van de tentoonstelling "Kunst in vrijheid". Hij

ontving deze eretekenen als 'erkenning van zijn verzet als kunstenaar tegen den overweldiger'.

In 1963 vestigde Hugo Landheer zich met zijn vrouw in Aerdenhout; daar hadden ze in het woonhuis een permanente tentoonstelling van zijn werk. Toen zijn vrouw in 1988 overleed, vestigde hij zich in een bejaardentehuis in Bentveld.

Hij is altijd blijven schilderen, ook in Bentveld, waar dat nog mogelijk was. Dit kan namelijk niet in alle bejaardenhuisen! In die periode heeft hij ook nog een leerling gehad, die later naar de Rietveldacademie in Amsterdam is gegaan. Op 25 september 1995 is hij in Bentveld overleden.

Hugo Landheer
met zijn laatste leerling (1994)

Zijn werk is in Epe twee maal geëxposeerd, in 1975 en 1994. In het Gelders Dagblad van 5-10-1994 werd over zijn tweede tentoonstelling geschreven: *"Hugo Landheer speelt geen grote rol in de Nederlandse schilderkunst. Daarvoor is hij teveel een eenling die in afzondering aan zijn oeuvre gewerkt heeft. Maar dat werk rechtvaardigt een brede belangstelling. De nu 98-jarige kunstenaar die in een bejaardencentrum in Bentveld woont, mag zich weliswaar niet onttrokken hebben aan invloeden van andere schilders, hij heeft toch een eigen handschrift, een eigen beeldvorm ontwikkeld. De Eper Expositieruimte De Ring in het Huis der Gemeente zet Landheer weer eens in de schijnwerper. Precies negentien jaar geleden gebeurde dat ook, op dezelfde plaats. Dat mag ook wel, want Landheer, die in 1896 in Schiedam werd geboren, heeft een kleine dertig jaar in Epe gewoond waar een groot deel van zijn oeuvre tot stand komt. Maar wie in Epe woont, hoeft niet te rekenen op belangstelling vanuit de Randstad. Dat geldt ook voor Landheer die pas, nadat hij in 1963 naar Aerdenhout verhuisde, 'in beeld' kwam. Vanaf dat ogenblik werd hij gerangschikt onder de*

'klassiek-modernen', die tussen 1900 en 1940 het beeld van de schilderkunst in ons land bepaalden. Zijn schilderijen houden evenwel ook in deze tijd stand. Ze hebben niets ouderwets, maar blijven boeien door hun eigenzinnigheid.

Zijn expressionisme heeft verwantschap met dat van Kruyder, zijn beeldopbouw soms met dat van Leo Gestel, zijn licht met dat van Schumacher, maar Landheer is geen navolger maar een kunstenaar die die invloeden verwerkt heeft en daarmee tot een eigen signatuur gekomen is. Landheer, van wie in Epe niet alleen oud werk maar ook kleine olieverfschilderijtjes van meer recente datum te zien zijn, blijkt een bijzondere werkwijze te hebben. Hij begint met het maken van een abstracte schets van wat hij wil schilderen. Vanuit die abstracte reconstructie bouwt hij het schilderij op. Enkele voorstudies op de expositie verduidelijken die manier van werken. De onderwerpen die zijn voorkeur hebben zijn kerkinterieurs, stadsgezichten en boerderijdieren. Landheers kunst is er één van een bijzondere expressie. Zijn naam mag best nog wat bekender worden. Maar daar is meer voor nodig dan een expositie in Epe."

Literatuur en bronnen

Gelders Dagblad, 05-10-1994

Gesprek met de heer Hugo Landheer, zoon van de schilder, 30-09-2004

J.H.M. Jacobs, *Hugo Landheer, Overzicht 1925-1990*, Amsterdam, 1990

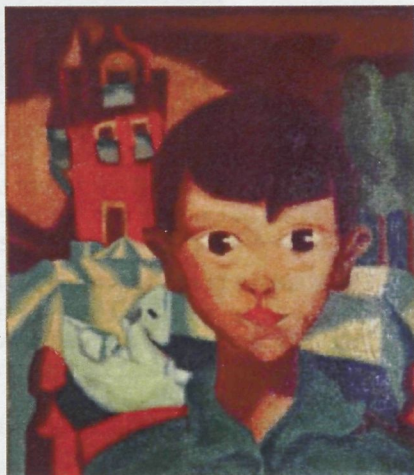
Lezing van de opening van de expositie in 1994 door Hugo Landheer jr.

S.J. Mak van Waay, *Lexicon van Nederlandsche schilders en beeldhouwers 1870-1940*, Amsterdam, 1944

Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950*, Den Haag, 1969

Raquel Wanrooij, *Brabants Dagblad, Kunstschilder Hugo Landheer ontwaakte uit dromenland van jaren tachtig*, 19-04-2005

Website Hugo Landheer - de schilder

Hempskneupies (vervolg van blz. 32)

Zo mut 't vrogger gebeurd wean dät een stuk land in Wissel, woar noe de camping et Voss'nbaargien lig, verköf word'n. Een boer uut de buurte zett'n et in, mä hee kreeg et an de broek. Mä hee had gien geld um dät te betaal'n. Hee ging toe noar een kennis en zea: "Kuj mien ok help'n, want ik hep dät stuk grond an de broek ekreeg'n, mä ik kan et niet betaal'n. Ik mudde de osse verkoop'n um an geld te koom'n en dan hek nog niet genug." De and're man hielp em en zo hadd'n zee ieder vier bunder land zond'r dät zee d'r aärg in hadd'n.

Als kleine boetedoening...

*Foto: Familie-
archief Van
den Bremen*

In Ampt Epe nr. 156 is door ondergetekende een fout gemaakt in het artikel over Alve (Aaltje van den Bremen-van Vemde). Te goeder trouw, maar wel ten onrechte, heb ik haar genoemd als het jongste kind in het gezin Van Vemde. Gelukkig heeft een zeer attent 'meisje Van Vemde' me hierop gewezen. Waarvoor mijn dank.

Als kleine boetedoening leek het me wel aardig om deze foto te plaatsen, waar we Aaltje zien temidden van haar familie. Van links naar rechts zien we: grootvader Aalt van Vemde, voor hem staat Gijsbertus Johannes (1917), roepnaam Gijs, grootmoeder Wichertje van Vemde-van Egteren, Aaltje (1913), moeder Gerritje van Vemde-Zoetbrood, Aalt (1911) en vader Hendrikus van Vemde.

In de hoop deze kleine geschiedenis voldoende recht gedaan te hebben, sluit ik dit stukje af.

Inhoudsopgave

Een terug- en een vooruitblik <i>Evert de Jonge</i>	1
Mededelingen en agenda 2006	2
Nieuwe leden sinds 1 januari 2006 <i>M.L. Endendijk</i>	4
Vossenbroek en Den Esschert - (1) Aanpak van wateroverlast wordt grensconflict / <i>D. Snieder</i>	5
Het verhaal achter... een oude foto - Morgenstond <i>Bert Kwakkel</i>	13
Jaarvergadering Ampt Epe 2006 <i>Wim van 't Einde</i>	17
Het Tongerense Volkslied	18
De streekdracht van de Noord-Veluwe, lezing gehouden door Elke Tetterode Ravestein op 6 april 2006 <i>Wim van 't Einde</i>	19
Van een kuipersdochter en een koetsier - De Tenkinks uit de Vinkensteeg / <i>Lijda van den Bremen-Jonker</i>	21
Hempskneupies (2) - Verkoop <i>Alve</i>	32
"Zomerkamp voor journalisten" te Vaassen in 1941 (2) <i>Drs R.E. Taselaar</i>	33
Kerk en kunst - Wijdings- of apostelkruisen <i>Jan van Zelle</i>	39
Kraplap (nav lezing 6 april 2006) <i>Jan van Zelle</i>	42
De eerste Christelijk Nationale school te Vaassen (3) Na de periode Lucas - Tieman / <i>Dirk Bakker</i>	43
Een prachtig stukje oud-Epe	50
Hugo Landheer (1896 - 1995) <i>Drs Dianne Hamer</i>	51
Als kleine boetedoening	60
Foto Vaassen (archief Henk Kloezeman)	4

